

SOSYAL KREDİ SİSTEMİ ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Meltem TOKSOY ÇAĞAL*

Yahya Mustafa KESKİN**

ÖZET

Teknolojinin hızla gelişmesi ve dijitalleşmenin yaygınlaşması, toplumun sosyal yapılarını derinden etkilemektedir. Bu etkilerden biri de sosyal kredi sistemlerinin yükselişidir. Sosyal kredi, bireylerin davranışlarını izleyen ve puanlayan bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Yapay zeka, sosyal kredi uygulamasının veri analizi ve karar alma süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu sistem, Çin'de başlamıştır ve farklı ülkelerde uygulamaları görülmektedir. Söz konusu uygulamanın, gözetim toplumu kavramının kapsamını genişlettiği ve uygulamaya yönelik farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Bu nedenle, sosyal kredi ve gözetim toplumu üzerine yapılan araştırmaların ve tartışmaların önemi giderek artmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacını sosyal kredi sistemine yönelik bireylerin görüşlerinin tespiti oluşturmaktadır. Araştırmada nitel yöntem tekniklerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri, Nisan- Mayıs 2024 tarihleri arasında sosyal kredi hakkında bilgi sahibi olan 10 kişi ile yapılandırılmış sorular çerçevesinde gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilmiştir. Betimsel analiz ve içerik analiz sonucunda 14 farklı tema ve kodlamalar tablolara aktarılmıştır. Araştırma sonucunda Sosyal Kredi Sistemine (SKS) yönelik olumlu değerlendirmeler olduğu ancak SKS kapsamında yapılacak puanlamaların tarafsızlığı gibi konularda kaygıların olduğu tespit edilmiştir

Anahtar Kelimeler: Gözetim Toplumu, Sosyal Kredi Sistemi, Yapay Zekâ

A QUALITATIVE RESEARCH ON SOCIAL CREDIT SYSTEM

ABSTRACT

The rapid development of technology and the spread of digitalization have a profound effect on the social structures of society. One of these effects is the rise of social credit systems. The term "social credit" is defined as a system that monitors and assigns scores to the behavior of individuals. Artificial intelligence plays a significant role in the data analysis and decision-making processes associated with the implementation of social credit system. This system originated in China and is currently being implemented in several other countries. It is observed that this application has expanded the scope of the concept of a surveillance society, and there are differing views on its implementation. It is therefore becoming increasingly important to conduct research and hold discussions on the relationship between social credit and the surveillance society. In this context, the purpose of this research is to determine the views of individuals on the social credit system. In this study, the interview technique, which is one of the qualitative research methods, was employed. The data for this study were obtained from interviews conducted between April and May 2024 with 10 individuals who had information about social credit within the framework of semi-structured questions. As a result of the descriptive analysis and content analysis, 14 different themes and codings were transferred to tables. The findings of the research indicated that there were positive evaluations towards the Social Credit System (SCS), but also a number of concerns regarding issues such as the impartiality of the scoring within the SCS were determined.

Keywords: Surveillance Society, Social Credit System, Artificial Intelligence

* Dr., Karabük Rehberlik Araştırma Merkezi, toksoymeltem61@hotmail.com,

** Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, mustafa611968@hotmail.com,

1.GİRİŐ

1.1. SOSYAL KREDİ SİSTEMİNİN MAHİYETİ VE BU SİSTEMLE YAKINDAN İLİŞKİLİ KAVRAM VE HUSUSLAR

Tarih boyunca, toplumsal düzenin sağlanması ve sürdürülmesi çeşitli araçlar ve yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Bu araçlar genellikle devletin yasal düzenlemeleri, güvenlik güçlerinin denetimi, dini ve ahlaki kurallar, eğitim sistemi gibi politik, sosyal ve kültürel faktörlerin karmaşık etkileşiminden oluşmaktadır (Konuk Kandemir vd., 2023). Bu araçlar, toplumsal normların korunması, bireyler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi ve toplumun istikrarını sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Teknolojide yaşanan gelişmelerle birlikte günümüzde toplumsal düzenin sürdürülmesi amacıyla yeni uygulamalar bireyler tarafından deneyimlenmektedir. Bunlardan biri Çin’de uygulanmaya başlayan ve gittikçe yaygınlaşan Sosyal Kredi Sistemi (SKS)’dir. Toplumun tümünü kapsayacak şekilde planlaması yapılan sosyal kredi uygulaması, devlet işlerinde güvenilirlik inşasını ileriye taşımak esas alınmıştır. Ayrıca insanı ön planda tutan, ekonomik ve sosyal çalışma ortamlarının iyileştirilmesi hedeflenen toplumun tümünde güveni koruma gibi eylemler norm haline getirilmeye çalışılmaktadır (State Council, 2014).

Sosyal Kredi Sistemi, Çin’deki iş ve bireysel davranışları düzenlemenin ortak bir amacına sahip olan, devlet ve ticari aktörler tarafından yönetilen ulusal ve yerel girişimlerin bir ağıdır. Bu girişimler, ortak veri platformları aracılığıyla bağlantılıdır. Veri toplama, değerlendirme ve ceza ödül sistemi, atanmış bir kimlik numarası, çalışan ağıın genel yapısını oluşturmaktadır. Sistem, hükümet, mahkemeler, özel işletmeler ve sosyal gruplar dâhil toplum genelinde dürüst ve samimi bir kültürün inşası için yapay zeka sistemlerini kullanmaktadır (Chorzempa vd., 2018: 2). Bir yüz tanıma yazılımı, kişinin çevrimiçi olarak bulunabilen her bir görüntüsünü toplayabilmektedir. Cep telefonu sinyallerinden takip yapılabilen ve kamuya açık kayıtlarla birleştirildiğinde konum verileri, memurların ve ailelerinin mahremiyetlerine ait bilgiler elde edilebilmektedir (Cho, 2020). Diğer bir ifade ile kişinin cep telefonu, onun her hareketi onlarca şirket tarafından kayıt altına alınabilmekte ve takip edilebilmektedir. Üst düzey yetkililer dâhil olmak üzere günümüzde hiç kimse dijital gözetimden muaf değildir (Thomson ve Warzel, 2019). Sosyal kredi uygulamasında, dijital teknolojilerin en önemli aktörü olan yapay zeka ile toplanan veriler işlenmektedir ve belirlenen kriterlere göre bir puanlama yapılmaktadır. Kişi, güven sarsıcı bir davranışta bulunduğu anda kişinin adı ve sosyal kredi kodu, eyleme ilişkin ayrıntılar ve yasal yaptırımlarla birlikte çevrimiçi “kara listede”, güveni koruyan eylemler ise “kırmızı listede” yer almaktadır (Cho, 2020) ve kişinin sosyal kredisine göre ödül ve cezalar verilmektedir (Liu, 2019). Sosyal kredi uygulaması, sorumluluğu aile bireylerinden bireye transfer etmektedir. SKS’ler, insanların elde edilmiş, atanmış olmayan niteliklerine dayanmaktadır. SKS’ler insanları değiştirilemez aile geçmişi yerine kendi davranışlarına dayanarak değerlendirmektedir (Liu, 2019: 30).

Konu ile yakından ilişkili kavramların başında “Sosyal Kredi Sistemi” nin geldiği görülmektedir. Bu bağlamda söz konusu sistemi detaylı ele almak önemlidir. Bunun için SKS’ nin tarihçesine, amacına, işleyişine ve farklı ülkelerdeki benzer uygulamalara değinmek gerekmektedir. Sosyal Kredi Sistemi (SKS), dünya genelinde son yıllarda dikkat çekmiş olsa da, "sosyal kredi" terimi Çin’de uzun bir süredir varlığını sürdürmektedir (Chen vd., 2018: 7). Sosyal kredi sistemi fikri Çin’de 1900’lü yıllarda bankacılık sisteminden ortaya çıkmıştır (Vieweg, 2021: 149). 2002 yılında düzenlenen Çin Komünist Partisi’nin (ÇKP) On Altıncı Ulusal Kongresi’nde "modern piyasa sisteminin iyileştirilmesi ve makroekonomik uyumun iyileştirilmesi" bölümünde resmi olarak kullanılmıştır. SKS’nin ilk aşamadaki kapsamı ekonomik yönetimle sınırlıydı. Amaç, bir finansal altyapı geliştirmek ve piyasa düzenini bozan çeşitli uyumsuzlukları çözmektir (Zhang, 2020). O dönemde, sosyal kredi kavramı daha çok iş odaklıydı ve günümüz finansal piyasalarında

uygulan bir kredi sistemini oluşturma amacına yönelikti (Chen vd., 2018: 8). 2000 yılında pilot çalışmalara başlanan sosyal kredinin içeriği sosyal boyutu içerecek şekilde daha da genişletildi (von Blomberg, 2018: 86). Bu sistemle, Çin toplumundaki güvensizlik ve güvenilmezlikten kaynaklanan bir dizi toplumsal sorun, dizginlenmeye çalışılmıştır (Locker, 2018). Finansal kurumların güçlenme ve finansal faaliyetlerin düzenlenmesi ile yola çıkılan bu uygulama toplumun yönetimine doğru evrilmiştir (Zhang, 2020).

Çin Halk Cumhuriyeti, sahtekârlık, rüşvet ve yasaların tam uygulanamaması gibi sorunlar yaşandığından Xi Jinping yönetimi, “güven bozan davranışlar” a karşı yeni mücadele başlatmıştır (von Blomberg, 2018: 79). 2014 yılında Çin hükümeti, vatandaşların kredi bilgilerini toplamak-değerlendirmek, sosyal kredisine göre ödül ve cezalar vermek için bir sosyal kredi sistemi (SKS) önerisinde bulundu (Liu, 2019: 22). Bireyin, özel bir kuruluşun veya bir kamu organının güvenilirliği ile ilgili bir kaydı ifade eden sosyal kredi sistemi ile ilgili (von Blomberg, 2018: 79), o tarihten bugüne çeşitli pilot uygulamalar hayata geçirildi (Liu, 2019: 22). Çin’de başlatılan sosyal kredi uygulamasının genel amacı ülkenin güven içinde yönetilmesini sağlamaktır (Zhang, 2020; Keyvan, 2022: 46). Çin sosyal kredi uygulaması ile kamu kurumlarındaki yolsuzlukların ve çalışma hayatındaki sahtekârlıkların azaltılması, mahkeme kararlarının uygulanması, yargı güvenilirliğinin sağlanması hedeflenmiştir (Cabestan, 2021: 69). Sosyal kredi notu sadece bireyleri değil kurumları da kapsamaktadır. Kurumsal sosyal kredi notu verilirken işletmenin zamanında vergi ödeyip ödemediği, işletmenin çevre koruma gerekliliklerini yerine getirip getirmediği, işletmenin gerekli lisanslara sahip olup olmadığı, işletmenin ürün kalite standartlarını karşılayıp karşılamadığı gibi kriterler dikkate alınabilmektedir (Donnelly, 2023).

Sosyal kredi sisteminin pilot uygulamaları yerel düzeyde yapılmıştır (Borak, 2019; Elie, 2022). Çin’deki kırk üç belediye kendi kriterlerine göre puan sistemini oluşturmuştur (Raphaël ve Xi, 2019). Kamu ve özel sektörde devlet vatandaşlarına, “İyi ve Kötü Çinli” şeklinde dereceleme sistemi uygulamaya çalışmıştır (Raphaël ve Xi, 2019). Sosyal kredi sisteminin işleyişi şu şekildedir; veri toplama, verileri paylaşma, etiketleme ve yaptırımlardır (Zhang, 2020). Bilgi toplama aşamasında “güven bozan” davranışların tespiti yapılır. Bu yapılırken her kişi ve işletmenin “sosyal kredi birleşik kodu” bulunmaktadır. Bu kod, kimlik kartları üzerinde 18 haneli bir kod olup bireyselleştirilmiş verileri, depolamak ve bulmak için bir indeks görevi görmektedir (Chen vd., 2018: 11; Engelmann vd., 2019: 70). Veriler belediyeler ve özel kuruluşlar tarafından toplanıp paylaşmakta ve büyük veri oluşturulmaktadır. Elde edilen verilerle bireyler ve şirketler kara ya da kırmızı listeye alınmaktadır (Zhang, 2020). “Güven bozan” olarak kabul edilen bireyler ve organizasyonlar “Kara Listelere”, “güveni koruyanlar” ise “Kırmızı Listelere” konulmaktadır. Açıklanan bu veriler SKS'nin kredi bilgisinin çekirdeğini oluşturmaktadır (Chen vd., 2018: 13). Diğer bir aşama kredi bilgilerinin aktif bir şekilde entegre edilmesi ve paylaşılmasıdır. Toplanan bilgiler hükümet kurumları (vergi daireleri, mahkemeler, polis, sağlık...) arasında paylaşılmaktadır (Chen vd., 2018). Etiketleme aşamasında, toplanan veriler doğrultusunda kişilerin ve kurumların olumlu kredisi olanlar (güvenli olanlar) kırmızı listeye; olumsuz kredisi olanlar (güveni ihlal edenler) kara listeye alınmaktadır (Liu, 2019: 24; von Blomberg 2018: 89). Kara listeye giren bireyler veya işletmeler 2 ile 5 yıl aralığında kara listeden çıkabilmektedir. Kara listeden erken çıkarılma, suçun ciddiyetine veya suçu işleyen tarafın ilgili yönetim organının gözünde durumu düzeltmek için yeterli çaba gösterip göstermediğine göre değişmektedir (Donnelly, 2023). Kırmızı listeye alınma, vatandaşların ve şirketlerin günlük yaşamlarını etkileyecek belirli ayrıcalıklara erişmelerine olanak tanımlanırken (Donnelly, 2023) kara listede tam tersi durum vardır. Kara listede bulunanlar istihdamdan mesleki niteliklere, toplumsal hareketlilikten çeşitli sosyoekonomik faaliyetlere kadar bir dizi alanda dezavantajları içermektedir. Örneğin, alınan bir kararı yerine getirmeyen bireyler, kamu kurumlarında kamu görevlisi olmaktan, bankacılık sektörlerinde

çalışmaktan veya devlete ait işletmelerde yöneticilik yapmaktan men edilebilir. İlaç ve gıda ile ilgili sektörlerde de çalışamazlar. Ayrıca belirli sınıflarda uçak ve trenlere binmek, yüksek puan alan otellerde kalmak gibi fiziksel hareket alanlar da sınırlandırmalar olabilmektedir (Chen vd., 2018: 30). Kara liste sisteminin uygulamaya konmasından bu yana 4,9 milyon havayolu yolcusu ve 1,6 milyondan fazla tren yolcusunun seyahatinin reddedildiği söylenmektedir. 2017 yılında yaklaşık 6 milyon vatandaşın uçak bileti alması engellenmiştir (O'Meara, 2016).

Çin'deki sosyal kredi sisteminin pek çok unsuru farklı ülkelerde uygulandığı görülmektedir. Farklı ülkelerde görülen benzer uygulamalardan Çin'deki sistemin farklı tarafı, büyüklüğü ve genişliğinin yanı sıra verilerin toplanması ve kullanılmasıdır. Avusturalya'da sosyal yardım programı kapsamında 'ParentsNext' uygulaması, bekâr annelere ödeme sağlamaktadır. Bunu alabilmek için alıcıların, her hafta çocukları ile yüzme derslerine katılmak, kütüphaneye gitmek gibi belirli faaliyetlerde bulduklarını doğrulaması gerekmektedir. Bu, Çin sosyal kredi sisteminin bireyleri özel aile faaliyetleri nedeniyle cezalandırma ve ödüllendirmesiyle bazı benzerlikleri bulunmaktadır. Darwin şehrinin belediye meclisi, şehir merkezindeki insanların hareketlerini cep telefonu verilerinden kaydeden bir teknolojiyi kullanmaktadır. Kontrol merkezine bir 'ping' ulaştığında güvenlik kameraları kişiyi tespit edip ve polise haber vermektedir. Bu durum, Çin sosyal kredi sisteminin kamera gözetimi yönüyle benzerlik göstermektedir (Donnelly, 2023). Yine benzer bir sosyal kredi sistemi, 2022 yılından beri İtalya'da test edilmektedir (Elie, 2022). İtalya'nın şehirlerinden biri olan Roma ve Bolonya'da "Akıllı Vatandaşlık Cüzdanı (Smart Citizen Wallet)" adlı sistemin uygulamasının planlaması yapılmıştır (Rosano, 2022; Boos, 2022). Birleşmiş Milletlerin 2030 Gündeminde tanıtılan cüzdan, "sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına katkıda bulunan şehir kullanıcılarının erdemli davranışlarını ödüllendirmek" için tasarlanmıştır (Elie, 2022). Akıllı Vatandaş Cüzdanı, bir süpermarkette puan toplamaya benzetilmektedir. İnsanları geri dönüşüme dikkat etme, toplu taşımayı kullanma, enerjiyi iyi yönetme ve ceza almama gibi "erdemli davranışlar" için ödüllendirmeyi amaçlamaktadır (Boos, 2022). Örneğin toplu taşıma kullanımı, elektrikli ulaşım, düşük enerji tüketimi puan kazandıracak (Elie, 2022) ve bu puanlar çeşitli indirimler, ücretsiz kültürel etkinlikler gibi avantajlar sağlayacaktır (Boos, 2022). Avrupa'daki bu uygulamalar Çin'in aksine zorlayıcı değil isteğe bağlıdır (Boos, 2022; Elie, 2022). Ayrıca çevreye duyarlı eylemlere teşvik etmekte ve yalnızca iyi davranışları ödüllendirmektedir (Elie, 2022). Almanya'da geniş kapsamlı kredi derecelendirme sistemi bulunmaktadır. Almanya'da ev kiralamak veya satın almak, borç almak veya kredi ile mal almak için "SCHUFA" gereklidir. SCHUFA, bireylerin kredi geçmişini ve ödeme gücünü değerlendirmek için kredi skoru ve raporu sunmaktadır. Puanın detayları gizli tutulsa da, düşük gelirli bir bölgede yaşamak veya düşük puanlı komşulara sahip olmanın skorunuzu olumsuz etkileyebileceği iddia edilmektedir. Burada Çin sosyal kredi sisteminin "anti-sosyal" davranışları cezalandırma şeklinde benzerlikler bulunduğu açıktır (Donnelly, 2023). Hindistan'da "Aadhaar" adında kimlik belirleme programı bulunmaktadır. Bu uygulamada, 12 haneli bir numara bireylere verilmektedir. Parmak izleri-iris taramaları dahil olmak üzere demografik ve biyometrik veriler kaydedilmektedir. Program 2009 yılında gönüllü bir sistem olarak başladığı ancak şu anda nüfusun yüzde 99'unu kapsadığı belirtilmektedir. Bu programın amacı sosyal yardım programlarına erişimi sağlamaktı, ancak kolluk kuvvetleri tarafından kullanılmasının Çin sosyal kredi sistemiyle ilgili bazı denemelerde gözetim verilerinin toplu olarak alınmasıyla bazı benzerlikleri bulunmaktadır (Donnelly, 2023). Avrupa'daki uygulamaların Çin'deki uygulamalardan farkı, isteğe bağlı olmasıdır (Boos 2022; Elie, 2022).

Söz konusu sosyal kredi sistemi olunca bununla ilişkili olarak ele alınması gereken kavramlardan birisi de "gözetim toplumu" kavramıdır. Gözetim, her durumda gerçekleşen bir eylemdir ve insanoğlu her zaman birbirini gözetlemiştir. Bu durum hem tehlikeyi uzaklaştırmış hem de korku yaratmıştır (Lyon, 2001). Anne-babalar çocuklarını, işverenler işçileri, gardiyanlar

mahkûmları, öğretmenler öğrencileri... gözetmektedir (Lyon, 2010: 107). Gözetimin, genellikle fiziksel ve mekânsal olduğu belirtilmektedir (Girlando, 2017). 21. yüzyılda izlenen kişilerin ve alanların, türü ve kapsamı katlanarak arttığı için gözetim en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur (Girlando, 2017). Kişiler, gündelik hayatta izlenmeye, denetlenmeye ve incelemeye tabidir. Belirli bir amaca yönelik izleme, etiketleme, dinleme, kaydetme, konum bulma vb. bunların hepsi gözetim örnekleridir. Yönetim-kontrol süreçlerinde iletişim ve bilgi teknolojilerine bağımlı olan tüm toplumlar gözetim toplumdur (Lyon, 2001: 2).

Bireylerin sürekli izlendiği ve denetlendiği gözetim toplumunda, geleneksel gözetim otorite figürlerinin eve girmesi, eşyaları karıştırması gibi fiziksel gözetleme şeklinde gerçekleşirken, dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte daha çok veri gözetleme şeklinde gerçekleşmektedir (Yüksel, 2003: 184-185). Gözetlemenin referansı "Panoptikon"dur ve bu kavram Jeremy Bentham tarafından ortaya atılmış, Michel Foucault tarafından ele alınmıştır (Lyon, 2010: 108). Hapishane tasarımının metaforu olan panoptik gözetimde, bireylerin eylemleri gözlenir ve kaydedilir (Phillips, 2004: 695). Bu yapı içinde kişi görülmekte ancak kendisi göreni görememektedir (Foucault, 1975: 200). Panoptikon, artık gözetim ve sosyal kontrolün eşanlamlısı haline gelmiştir (Girlando, 2017: 4). Panoptikon, Foucault'a göre, gözetim hapishane kapıları ile sınırlı değildir, modern yaşamda okullara, hastanelere ve işletmelere kadar yayılmıştır. Söz konusu durum, yönetsel bir bakış altında "gözetim toplumunu" oluşturmuştur (Giddens ve Philip, 2013).

Günümüzde Panopticon'un hem fiziksel hem de ideolojik açıdan zamanla değişime uğradığı görülmektedir (Girlando, 2017). Diğer bir ifade ile günümüz teknolojiyle birlikte panoptikon işleyemez hale geldiği ve panoptikonun farklı şekillere evrildiği görülmektedir. Örneğin, kredi kartları, cep telefonları, uydu sistemleri, kameralar ve internet kullanımından dolayı panoptikon kavramının yetersiz kaldığı görülmektedir (Öztürk, 2013). Halka açık alanlarda kullanılan kapalı devre televizyonlarının (CCTV) yaygınlaşması, gözetleyenlerin görünmezliğini artırmış olup gözetleyenlerin her şeyi görebilmesine daha fazla imkân sağlamıştır (Girlando, 2017: 24). Bauman (2000), panoptikonun gözetimin sadece bir formu olduğunu belirterek, günümüzü "panoptik sonrası" şeklinde tanımlamıştır. Dijital teknolojilerle birlikte duvarlar ve pencereler aşılarak (Avcı, 2015), gözetlemenin sinoptikon, süperpanoptikon ve omniptikon gibi farklı formlarda yapılmaya başlandığı görülmektedir. Sinoptikon, çoğunluğun azınlığı izlediği bir gözetlemede türüdür ve panoptikondaki görülenler görüne diğer bir ifade ile seyredilenler seyredene dönüşmektedir. Artık politikacılar, sporcular, bilim insanları, sanatçılar... seyredilmektedir. Böylelikle seyredilenler hayat tarzları ile ilgili mesajı seyredenlere verirler ve bir imrenme yaratırlar (Öztürk, 2013: 142). Mark Poster tarafından geliştirilen "süperpanoptikon", dijital teknolojilerin sağladığı imkanlarla bireylerin her zaman ve her yerde izlenir hale gelmesini ifade etmektedir (Badenhoop, 2021). Dijital ortamda, bireyler davranışlarının izlerini bırakır ve daha sonra bu izler, birçok kuruluşun ve kurumun veritabanlarına kaydedilir. Böylece gerçek bedenlerin elektronik görüntüsü oluşturulmaktadır (Girlando, 2017: 26). Bu bağlamda, veritabanlarının süperpanoptikon olarak işlev gördüğü söylenebilir (Lyon, 2001: 115). Omniptikon gözetim, çokların azı ve azların çoğu gözetleyebildiği diğer bir ifade ile herkesin herkesi gözetlediği bir yapı olup farklı özneler tarafından farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Örneğin, şirketler daha fazla kazanç için, insanlar sosyalleşme ve bilgi edinme için, kamu kurumları ise toplumsal kontrol ve güvenlik amacıyla insanları gözetlemektedir (Kalaman, 2019: 577). Görüldüğü üzere zaman geçtikçe gözetlemenin hedefleri ve kapsamı da genişlemiştir. Yolda yürürken veya binaya girerken kameralar, cep telefonu sinyalleri, IP numaraları... gibi teknolojilerle insanlar sürekli gözetlenmektedir (Toprak vd., 2014: 146). Gözetim toplumunda, dijital teknolojinin çeşitli biçimlerinin bir araya gelerek panoptik, sinoptik ve omniptik gözetim

formları dijital gözetim toplum yapısını oluşturmuştur. Ayrıca dijital gözetim toplumu, postmodern kültür içinde gözetimin olağanlaştığı bir toplumu ifade ettiği de söylenmektedir (Aşkın, 2022: 270).

Çalışma kapsamında modern toplumların yapısında önemli bir role sahip olan sosyal kredinin, gözetim ve yapay zekâ kavramları ile arasındaki ilişkiye değinmek gerekmektedir. Modern zamanlara kadar gözetimin ölçeği genellikle küçüktü ve izleme sistematik değildi (Lyon, 2001: 2). Modern yaşam kameralar, sensörler, bilgisayar tabanlı programlar gibi sürekli gözetim cihazlarının varlığıyla karakterizedir (Girlando, 2017: 33). Günümüzde gözetim, çoğu insanın izlenmesine yardımcı olan ve onlar hakkında kişisel bilgi edinmeyi sağlayan modern teknolojilerle ilişkilendirilmektedir (Girlando, 2017). İletişim ve bilgi teknolojilerini gözetimin merkezi haline getiren şey bilgisayar uygulama alanındaki büyüme ve teknik gelişmelerdir (Lyon, 2001: 2). Dijital teknolojilerle verilerin toplanması, depolanması, eşleştirilmesi, geri alınması, işlenmesi ve dolaşıma sokulması mümkün olmaktadır. Bu nedenle, birçok bilim insanına göre, bilgi toplumları tanım gereği gözetim toplumlarıdır (Girlando, 2017: 23). Yapay zeka (YZ), makinelerde insan zekasının simülasyonunu ifade eder. Yapay zekanın bir alt kümesi, bilgisayar programlarının insanlardan yardım almadan otomatik olarak öğrenebileceği ve yeni verilere uyum sağlayabildiği konsepti, makine öğrenimidir (ML). Derin öğrenme teknikleri, metin, resim veya video gibi büyük miktarda yapılandırılmamış verinin özümzenmesi yoluyla, otomatik öğrenmeyi mümkün kılmaktadır (Fishel, 2023). Ayrıca, bulut bilişim ve nesnelerin interneti (IoT) gibi ağlar yapay zeka gözetim araçlarının ayrılmaz bir parçadır (Feldstein, 2019: 16). Yapay zeka modelleri, bilgiyi insanlardan daha hızlı ve kesin bir doğrulukla işleyebilir. Örneğin, YZ, müşteri davranışları, kazanç dökümleri gibi çok büyük verileri gerçek zamanlı olarak analiz ederek, finans danışmanlarına yararlı bilgiler sunabilmektedir (Rosenberg, 2024). Yapay zekânın makine öğrenimi tabanlı yaklaşımı “duygu analizi”, duygu ve düşünceleri belirlemek için sohbetler ve sosyal medya gibi metinleri taramaktadır (Nandwani ve Verma, 2021). Tüketicilere ürün ve hizmet sunan finansal hizmet firmaları, kredi ve kredi başvurularıyla ilgili daha hızlı kararlar almak için borçluyu değerlendirmek amacıyla makine öğrenimi kullanmaktadır (Rosenberg, 2024).

Devletler, yapay zeka teknolojilerini kullanarak kapsamlı gözetim yapabilmek için akıllı şehir altyapıları, yüz tanıma sistemleri ve akıllı polis sistemlerini kullanmaktadır. En az 56 ülkede, kamu güvenliği ile doğrudan ilişkili olan akıllı şehir platformları, yapay zeka destekli gözetim teknolojilerine sahiptir. Yüz tanıma, kameraların bireylerin saklanmış veya canlı görüntülerini veritabanındaki görüntülerle eşleştirmek için kullanıldığı bir biyometrik teknolojidir. Bütün yüz tanıma sistemleri, veritabanı eşleştirmesi aracılığıyla bireysel tanımlama üzerine odaklanmamaktadır. Bazı sistemler, kitle taraması ile genişletilmiş demografik eğilimleri değerlendirmek veya daha kapsamlı duygu analizi yapmak amacıyla tasarlanmıştır (Feldstein, 2019: 18). Akıllı polislik kavramının temel fikri, suçları önlemek, suç eylemlerine yanıt vermek veya gelecekteki suç faaliyetleri hakkında tahminler yapmaktır. Bunun için geniş veri yelpazesi bir algoritmayla analiz edilmektedir. Bu veriler arasında coğrafı konum, geçmişteki tutuklama düzeyleri, işlenen suç türleri, biyometrik veriler ve sosyal medya içerikleri bulunabilmektedir (Feldstein, 2019: 20). Yapay zeka sistemleri insanların çalıştıkları yerden yaşadıkları yere kadar çok şeyi bilmektedir (Chorzempa vd., 2018).

Büyük veri, son yıllarda dünya genelinde en çok gündeme gelen ve tartışılan konudur. Büyük veri, “dijital verinin miktarında ve çeşitliliğinde patlama” anlamına gelmektedir ve özelden kamuya, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere kadar küresel ekonomide yerini almıştır (Cheng, 2014: 3). Büyük veri gerçek zamanlı bilgiyi yakalama ve işleme konusunda çok yeteneklidir. SKS, tüm vatandaşların ve işletmelerin davranışlarını izlemek, değerlendirmek ve şekillendirmek için veri destekli bir projedir (Cho, 2020; Chorzempa vd., 2018). Sosyal kontrol amacıyla tasarlanan yapay zeka sistemi, bireylerin etkileşimde bulunduğu cihazlardan geniş bir veri

yelpazesini toplama yeteneğine sahiptir. Büyük veri kaynakları; elektronik tıbbi kayıtlar, suç kayıtları, sigorta kayıtları, hastane ziyaretleri, genetik taramalar, banka dokümanları, çevrimiçi aramalar, takip cihazları, Facebook, Twitter, Weibo gibi sosyal medya yorumlarını... içermektedir (Cheng, 2014: 3; Schaefer, 2020). Bazı veriler toplanırken sınırlamalar bulunmaktadır. Bazı yerlerde, dinî inanç, genetik, parmak izi, kan grubu, hastalıklar ve tıbbi geçmişe dair bilgi toplamak yasaktır ve bilgi toplama, “doğruluk, tarafsızlık ve gereklilik prensipleri” doğrultusunda sınırlandırılmıştır (von Blomberg, 2018: 88). Veriler, günümüzün petrolüne benzetilmektedir ve yapay zekanın temel bileşenidir. Yüz tanıma ve ses tanıma gibi yapay zeka destekli teknolojiler, kitlesel gözetimi mümkün kılmaktadır (Ruan, 2018: 3). Kapalı devre televizyon (CCTV) kameralarının yaygın kurulumu gözetim alanlarının mekânsal genişlemesini sağlamıştır (Badenhoop, 2021). Dijital teknolojilerin gelişmesi ile birlikte gözetim yapay zeka ağlarının kullanıldığı CCTV kameraları (Kiger, 2019) ile artık daha kolay yapılmaktadır. Teknolojideki yenilikler, Çin’de uygulanan sosyal kredi sisteminin işleyişinde önemli rol oynamaktadır (Donnelly, 2023). Özellikle yapay zekanın ve bu tür teknolojilerin entegre edildiği görülmektedir (Chen vd., 2018: 26). Yapay zekanın, yüz tanıma yazılımı Çin’de 200 milyondan fazla güvenlik kamerasıyla birlikte kullanılmaktadır (Donnelly, 2023). Çin dijitalleşme ile ilgili politikalar geliştirmiş ve bu politikalarla ülke kapsamında sosyal kontrolü sağlamaya çalışmaktadır (Keyvan, 2022: 155). Çin genelinde çok sayıda veri toplayan nesnelere interneti (IoT) cihazları ile kişilerin her hareketi takip edilmekte ve bu bilgilerden sosyal kredi girdisi olarak yararlanılmaktadır (Ahmed, 2017). Dünyadaki en yüksek sayıda CCTV gözetim kamerasıyla donatılmış yer Çin şehirleridir. Polis birimleri, insan davranışlarını izlemek, ses biyometrisi, iris taramalarını toplamak, için yüz tanıma teknolojisini yoğun bir şekilde kullanmaktadır (Impiombato vd., 2023: 4). SKS kapsamında, yapay zekâ tabanlı sistemler kullanılarak devlet tarafından kişisel bilgilerin toplanması ve paylaşılması yönündeki uygulamalar mümkün olmaktadır ve toplumun gözetimi yeni teknolojilerle birlikte artmaktadır (Chen vd., 2018: 34). Batı medyası ve akademisyenler genellikle Çin SKS’yi, insanların biyoverilerini, çevrimiçi konuşmalarını ve sosyal ağlarını toplayan merkezi bir gözetleme aracı olarak tasvir etmektedir. Onlar, bunu ticari sistemleri devlet veri setleri ile birleştiren ve otomatik tespit ve cezalandırmanın mümkün olmasını sağlayan Çin’in teknobilim distopyasının önemli bir parçası olarak görmektedir (Liu, 2019: 22).

Çin hükümeti gözetim sisteminin, kamu güvenliği için kullanıldığını belirterek, sosyal kredi sisteminin 2020 yılında tüm ülkede uygulanabilir hale gelmesini hedeflemiştir (Keyvan, 2022: 145). Çin, yapay zeka sistemlerini sosyal kredi uygulamasında kullanmaktadır. Önce kişisel veriler toplanmakta sonra bu veriler algoritmalar tarafından otomatik olarak işlenmektedir (Elie, 2022). Verilerin tamamı sosyal ağlardan, akıllı telefonlardaki uygulamalardan, halka açık alanlarda yüz tanıma kameralarından toplanmaktadır (Raphaël ve Xi, 2019). Görüldüğü üzere fiziksel gözetimin yanı sıra vatandaşların çevrimiçi davranışları da izlenerek veriler toplanmaktadır (Donnelly, 2023). Dünyanın en büyük online alışveriş platformu Alibaba, bireysel “sosyal kredi” puanlarını derlemek için tüketicilerin veritabanını kullanmaktadır. Alibaba’nın finansal kanadı olan Susam Kredi’nin değerlendirme kategorilerinden biri, bir kişinin alışveriş alışkanlıklarını içeren tercihleridir (Hatton, 2015). Susam Kredi, on binlerce farklı veri boyutunu modellemek için makine öğrenimini kullanmaktadır (Li, 2015). Uygulanan Susam Kredisinde kullanıcılara 350 ile 950 puan verilmekte ve bu puan bulut bilişim ve makine öğrenimi kullanılarak hesaplanmaktadır. Kredi puanı hesaplanması, kişinin kredi geçmişi, sosyal ilişkiler, sorumluluklarını yerine getirme gibi farklı kategorilere ayrılmış verilere dayanmaktadır (Chen vd., 2018: 24). Alibaba, belirli ürünler satın alındığında daha yüksek puan vermektedir. Günde on saat bilgisayar başında oturan ve video oyunları oynayan biri ile internetten sıklıkla organik sebze siparişi veren biri arasında kıyaslama yapılmaktadır. Bu durum, ikinci kişinin sorumluluk sahibi ve sağlık bilincinin olduğunun göstergesi olarak kabul edilmekte ve ona göre puanlanmaktadır (Lee, 2017). Detaylı tüketim

bilgileri içeren Susam Kredi puanına başka bir örnek bebek bezi alımının daha yüksek puan getirdiği nk sosyal sorumluluğun olduğu anlamına gelmektedir (Liu, 2019: 24). Susam Kredi, yüksek puan alanlara avantajlar sunmaktadır; bisiklet, otel gibi çeşitli kiralama hizmetlerinde kolaylık imkanı (Liu, 2019: 24), depozito ödemeden araç kiralama, daha düşük faiz oranlarıyla kredi alabilme, online alışverişlerde ücretsiz teslimat, Lüksemburg, Japonya ve Singapur için vize başvurusu yaparken sırayı atlayabilme gibi... (Ahmed, 2017). Ayrıca düzenli olarak hayır kurumlarına bağışta bulunmak, kredi puanını daha da yükseltmektedir (Ahmed, 2017). Sosyal Kredi'de sektörlerin kendilerine özgü listelerinde verileri entegre eden "Büyük Veri Uyarı Listesi" bulunmaktadır, özellikle, üç veya daha fazla farklı sektörde listede yer alan herhangi bir kişi veya kuruluş, büyük veri listesinde potansiyel bir risk olarak listelenmektedir (Daum, 2018). Bir meslektaşımızın evini yenilemesine yardım etmek puanınızı arttırırken faturaları geç ödemek kişilerin kara listeye alınmasına neden olmaktadır (Elie, 2022). Çin'de yaşanan bir olayda anne oğlunun yarım biletli ğrenci kartını turnikeden geçirerek yetişkin biletini ödemediği için kendisi 6 dolar para ve kınama cezası aldı (Chin ve Wong, 2016). Bazı Őehirler kendi belediye puanlama sistemlerini yayımladı. Bu sistemler, sakinlerin güvenilirliğini değerlendirirken "ebeveynlere karşı tutum" gibi verileri içermektedir. Yüksek puan alan insanlara toplu taşıma indirimleri gibi ödüller sunulmaktadır (Liu, 2019: 22). Çin hükümeti, yüz tanıma ve tahmini polislik (predictive policing) gibi yapay zeka destekli araçları SKS ile birleştirebilecek daha kapsamlı bir versiyon üzerinde çalıştığına dikkat çekilmektedir. Bu tür araçlar, hükümeti otoriterliği arttırmak ve sosyal kontrolünü pekiştirmek konusunda daha fazla yetkilendirebilme riski bulunduğu belirtilmektedir (Chen vd., 2018: 5).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırma, Çin'de başlayan ve diğer ülkelerde de benzer uygulamaları görülen, bireylerin veya kurumların sosyal ve ekonomik davranışlarının izlenip puanlandığı sosyal kredi sisteminin bireyler tarafından nasıl algılandığı ve değerlendirildiği araştırmanın konusudur. Bu bağlamda sosyal kredi sistemlerine yönelik bireylerin fikirlerini belirlemek ve değerlendirmek araştırmanın amacı olup bu amaç doğrultusunda araştırmanın problemi şu Şekilde oluşturulmuştur: "Bireylerin Sosyal Kredi Sistemi hakkındaki görüşleri nelerdir?"

Sosyal kredi sistemini tanıtan geniş literatür çalışmaları bulunmaktadır ancak nitel araştırma yöntemleri kullanılarak bireylerin konu ile ilgili düşüncelerine yönelik araştırmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Her geçen gün teknolojik gelişmelerin neden olduğu yeni deneyimler yaşayan kişilerin, sosyal kredi uygulamaları hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi, uygulamaların etkinliği ve işelleştirilmesi açısından önemlidir. Çalışmanın söz konusu uygulamalara dönük farkındalığın arttırılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, çalışmanın içeriğinin alan araştırmalarına farklı bakış açıları sunmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda yürütülen çalışma literatürdeki boşluğu doldurması ve sonraki çalışmalara rehberlik etmesi açısından önemlidir.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma kapsamında, soruların sorulduğu ve verilerin yorumlandığı nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi farklı kaynaklardan elde edilerek incelenen veriler kodlanıp bulgulara ulaşılır (Büyüköztürk vd. 2020). Katılımcıların sosyal krediye yönelik düşüncelerinin incelendiği bu araştırmada, bilimsel verilerin elde edildiği görüşme tekniklerinden (Yıldırım ve Şimşek, 2006) içeriğinde yapılandırılmış soruların bulunduğu ve gerektiğinde ek soruların görüşme sırasında dahil edildiği (Gall vd., 2003: 240) yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanmıştır. Görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizinde betimsel ve içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi betimsel analizi kapsamaktadır, bundan dolayı içerik analizinin yapılabilmesi için betimsel analize gerek duyulmaktadır (Günbayı,

2019). İçerik ve betimsel analiz karşılaştırıldığında betimsel analizin, içerik analizine göre daha yüzeysel olduğu bilinmektedir. Betimsel analizde veriler, önceden belli olan kategorilere ya da temalara göre özetlenip yorumlanırken içerik analizinde toplanan verilerin daha detaylı çözümlenmesi yapılarak önceden belli olmayan kavram ya da temalar ortaya çıkartılabilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2006).

Kavram, veriler içinde bulunan anlamlı parçaların her birine verilen addır ve kavramların aralarındaki ilişkiler incelendiğinde kategori (tema) gibi üst düzey başlıklar oluşur (Akbulut, 2012: 187). Kodlama, hem nitel verileri betimlemek hem de veri setinde bulunan temaları ortaya çıkarmak için analiz birimlerinin anlamlı parçalara ayrıldığı ve bu parçaların isimlendirildiği süreçtir. Kodlama sürecinde birbirine benzeyen isimler daha genel başlık altında toplanarak, kapsamlı veri seti uygun tema altında özetlenmiş olur. Kodlama sürecinde çalışma soruları doğrultusunda beklenen temalara ulaşılabilceği gibi beklenmedik temalara ya da sınıflandırılması zor temalara da ulaşılabilir. Bu durumda çeşitli veri kaynaklarından ve farklı bakış açılarından yararlanılmaktadır (Akbulut, 2012: 187). Çalışma kapsamında ortaya çıkan kodlar bir araya getirilerek ortak yönleri bulunmuştur. Bu işlem bir yönüyle tematik kodlamadır. Tematik kodlamada ortaya çıkan benzerlik ve farklılıklar belirlenir ve bağlatılı kodlar bir araya getirilerek temalar belirlenir. Tematik kodlamada iç tutarlılığı sağlamak için belirlenen temanın altındaki veriler arasında anlamlı bir bütünlük olmasına dikkat edilmiştir. Ayrıca belirlenen temaların tümünün elde edilen verileri açıklaması gerektiği gözönünde bulundurularak dış geçerlilik sağlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek 2006 : 237).Özetle veri analizde önce veriler kodlanıp temalar bulundu sonrasında kod ve temalar düzenlenerek bulgular yorumlanmıştır.

Çalışma grubunun katılımcıları, ilk ulaşılan kişinin önerisi doğrultusunda kişilerin seçildiği kartopu yöntemi (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 112) kullanılarak oluşturulmuştur. Nitel bir araştırma, çalışma gruplarının temsil gücünden ziyade araştırmayı netleştirecek ve derinleştirecek verilerin toplanabilmesini sağlamaktır (Neuman, 2014: 320). Başka bir ifade ile araştırma gruplarının niteliği nicelikten önce gelmektedir (Baltacı, 2018). Çalışma grubunu oluşturan kişilerin sosyal kredi sistemi ile ilgili algılanan bilgi düzeylerinin orta veya yüksek olmasına dikkat edilmiştir. Gönüllü katılımcılardan ilki, söz konusu özelliği taşıyan ve araştırmacı tarafından bilinen kişi olup diğer katılımcıya da ilk katılımcı aracılığıyla ulaşılmış ve bu döngü zincirleme devam ettirilmiştir. Katılımcılarla telefonla iletişime geçilmiş ve çalışma ile bilgilendirme yapılmış, görüşme için randevu oluşturulmuştur. Araştırmanın katılımcılarına ait bazı tanımlayıcı bilgiler Tablo 1’de özetlenmiştir. Katılımcıları 5’i erkek 5’i kadındır. Katılımcıların altısı ile yüz yüze görüşülürken dördü ile telefonla görüşülmüştür. Görüşmeler ortalama 25 dakika sürmüştür. Görüşme esnasında veriler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, kayıt istemeyen katılımcıların görüşleri yazılı kopya ile kaydedilmiştir.

Kişilerin sosyal kredi uygulamasına yönelik görüşlerinin tespiti amacı ile araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Mülakat soruları, ilgili alanyazın taranarak hazırlanmış olup kapsam geçerliliği açısından da uzman görüşü alınmıştır. Çalışma grubunda olmayan üç kişi ile pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmada, görüşmelere katılan kişilerin sorulara ve araştırma konusuna olumlu tepki verdikleri görülmüştür. Yapılan görüşmelerde soruların genel yapısının çalışma amacına uygun ve yeterli olduğu görülmüştür. Genel olarak görüşme sorularının açık ve anlaşılır olduğu katılımcılar tarafından belirtilmiş olup katılımcılardan gelen dönütler doğrultusunda sadece 7. ve 8. sorularda düzeltme yapılmıştır. Böylece açık uçlu 10 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formuna son hali verilmiştir.

Çalışmanın nitel basamağında, nicel çalışmadaki geçerlilik ölçütüne denk gelen inanırılık dikkate alınmıştır (Robson, 1993). Bu kapsamda (Lincoln ve Guba 1985; Shenton, 2004), sorulara

verilen cevaplardan sonra özetleme yapılarak doğruluğunun teyidi, eklemek istenilen başka bir şey olup olmadığı sorulmuştur. Böylece veriler analize hazır hale getirilmiştir. İnanırlığı sağlamak için, verilerin toplanması, analizi ve sonuçların yazılması alanda uzman kişiden yararlanılmıştır. Yine geçerlilik kapsamında gerek betimsel ve gerekse içerik analizinde ulaşılan sonuçların doğruluğunun teyidi için en sık kullanılan yöntem doğrudan alıntılara yer verilmesidir (Günbayı, 2019). Çalışma kapsamında da tablolaştırılan dataları temsil ettiği düşünülen katılımcı görüşlerine yer verilmiştir.

Araştırma, nitel görüşme yapılan 10 katılımcı ve 2024 yılı Nisan-Mayıs aylarında belli tarih aralığında yapılması araştırmanın sınırlılıklarındandır.

Etik Beyan

Araştırmanın etik izni, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu' nun "Protokol NO. 2024/139", 01.04.2024 tarihli ve 2024/03 sayısında yer almaktadır. Araştırma, görüşme sorularını yanıtlamayı kabul eden ve onam veren gönüllü katılımcılarla yürütülmüştür.

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Bilgileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Düzeyi	Meslek	Şehir	Algılanan Bilgi Düzeyi	Gelişmelerin Takip Edilme Düzeyi
K1	Kadın	40	Lisans	PDR	Karabük	Orta	Sıklıkla
K2	Erkek	46	Lisans	İnş. Müh.	Bursa	Orta	Sıklıkla
K3	Erkek	33	Lisansüstü	Öğretmen	Karabük	Orta	Nadiren
K4	Kadın	32	Lisansüstü	PDR	Ankara	Orta	Sıklıkla
K5	Erkek	33	Lisansüstü	Gen. Müh.	Ankara	Orta	Sıklıkla
K6	Kadın	39	Lisansüstü	Sosyolog	Muş	Orta	Nadiren
K7	Erkek	50	Lisansüstü	Asker	Ankara	Orta	Nadiren
K8	Kadın	50	Lisansüstü	Av.Bir. Uz.	Ankara	Orta	Nadiren
K9	Kadın	35	Lisansüstü	Akademisyen	Karabük	Orta	Sıklıkla
K10	Erkek	34	Lisansüstü	Öğretmen	Ankara	Yüksek	Sıklıkla

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. BULGULAR

Araştırma kapsamında hazırlanan sorular ile gerçekleştirilen görüşme neticesinde sosyal kredi sistemine yönelik on dört tema belirlenmiş. Bu bölümde söz konusu bulgulara ve bulgular tartışılarak bazı açıklamalara yer verilmiştir.

Sosyal Kredi Sistemi Tanımı

Yapılan görüşmelerde sosyal kredi sistemi tanımı ile ilgili görüş bildiren katılımcıların ifadeleri Tablo 2'de özetlenmiştir.

Tablo2. Sosyal Kredi Sisteminin Tanımına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
SKS Tanımı	Sosyal düzeni sağlayan sistem	5
	İyi davranışın değer görmesi	4
	Yapay zekâ ile gözetim	7
	Toplumsal normlara uygun davranmaya yönlendiren sistem	4
	İnsanların kendi çabalarıyla aldığı puan sistemi	5
	Ödül ve cezaların olduğu bir sistem	8
	İnsanlarla ilgili bilgileri toplayan sistem	9

Araştırmaya katılan katılımcıların sosyal kredi sistemine ilişkin tanımlamalarının özetlendiği Tablo 2 incelendiğinde SKS ile ilgili verileri toplayan sistem, ödül-cezanın olduğu sistem, yapay zeka ile gözetimin yapıldığı sistem şeklindeki tanımlama oranının yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların bir kısmı sosyal krediyi insanların kendi eylemleri sonucunda puanlamasının yapıldığı, iyi davranışların değer görmesini sağlayan ve toplumsal normlara uyumlu davranışlara teşvik eden sistem şeklinde tanımlamıştır. Katılımcıların sosyal kredi sistemi tanımlama ilişkine bazı görüşleri şu şekildedir:

K1: “Ödül ve cezanın sadece çocuklukta değil yetişkinlere de uygulandığını gösteren sistem bana göre, yani yaşam boyu kişileri toplumsal normlara uygun davranmaya yönlendirir bence. Yani bu tanımlar da bir sığ kalabilir çünkü içinde yapay zekânın ve gözetlemenin olduğunu da biliyorum...”

K2 : “Sosyal kredi deyince aklıma öncelikle yapay zekânın geldiğini söyleyebilirim. Çünkü bu uygulamanın işleyebilmesi yapay zekânın veri toplaması ve işlemesi gerekmektedir sonra da puanlama yapması gerekiyor...”

K3: “...Bu sistemde yapay zeka kullanıldığını biliyorum ve uygun sosyal davranışları pekiştirmek için artı puan verildiği uygun olmayan davranışlar için eksi puan verildiğini biliyorum. Ayrıca burada insanlar onu bunun şüyu olduğu için değil kendi çabasıyla bu puanları aldığını biliyorum”

SKS'nin Sosyal Yaşama Etkisi

Katılımcıların, sosyal kredi sisteminin sosyal yaşama etkilerine yönelik görüşleri Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. Sosyal Kredi Sisteminin Sosyal Yaşama Etkilerine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
Sosyal yaşama etki	Bireysel ve kitlesel gözetimin artması	6
	Davranışların kontrolü	7
	Olumsuz davranışlarda azalma	7
	Toplumsal refahta artış	6
	Hoşgörü ve dayanışmada artış	6

Araştırmaya katılan bireyler, sosyal kredi sisteminin toplumsal hayata etkileri konusunda olumlu ve olumsuz yönde görüş bildirmişlerdir. Olumsuz etkileri kapsamında hem bireysel hem de kitlesel gözetimin daha da artacağı bundan dolayı da davranış kontrollerinin olacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda davranış kontrollerinin toplum içindeki problemleri azaltmada etkili

olacağı ifade edilmiştir. Olumlu etkileri ile ilgili insanlar arasında hoşgörünün ve dayanışmanın aynı zamanda toplum refahında artış olacağını vurgulandığı görülmüştür. Katılımcıların bu konu ile ilgili görüşleri şu şekildedir:

K4: “*Bu sistemin toplum içindeki olumlu davranışların yani kurallı davranışların artışına, olumlu katkısı olacağını düşünüyorum. Süreç içinde insanlar bu şekilde davrandığında ödül alacak ve motive olacak, kural dışı davranış sergileyenler yaptırımlarla karşılaşacağı için zamanla onlar da bu davranışlarını azaltacaktır...*”

K5: “*Bu sistemin hem birey bazında hem de toplumsal bazda gözetimi daha da artıracığını düşünüyorum. Bu benim mahremiyetim nerde başlayacak nerede bitecek belirsizleşecek...*”

K6: “*Bu sistemin her türlü gözetimi artıracığını biliyorum ancak şöylede bir gerçek var istesek de istemesek de her türlü gözetleniyoruz gerek yolda yürürken gerek trafikte gerekse dijital ortamda yani bu sistem için gözetlenmek beni çok da rahatsız etmez ki eğer toplumda düzeni sağlayacaksa bunu sorun etmem...*”

K7: “*Bu sistemin davranış kontrollerini artıracığını biliyorum evet insanların öz denetimleri gelişecek ve davranışlarını kendileri sorgulayacak ancak belli bir noktadan sonra bu insanların bir tiyatro oyuncusu gibi davranmasına neden olacağı düşüncesindeyim yani insanların doğal hallerinden kopmasına neden olabilir...*”

K10: “*Bu sistemin insanların doğuştan getirdikleri özellikler, ailesinden kalan maddi, manevi ve kültürel mirasın göz ardı edileceği ve birey puanlanırken bunların dışında tutulacağı kanısındayım bundan dolayı sosyal kaynakların daha adil ve hak edilebilir şekilde kullanılmasını sağlayacak ve toplumsal refaha katkısı olacaktır.*”

SKS Kapsamında Toplanması ve Puanlanması Uygun Veriler

Katılımcıların sosyal kredi sistemi kapsamında toplanılmasının ve puanlamasının uygun olduğunu düşündükleri verilerle ilgili ifadeleri Tablo 4’te özetlenmiştir.

Tablo 4. SKS Kapsamında Toplanması Ve Puanlanması Uygun Verilere İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
Toplanması ve puanlaması uygun veriler	Kamusal alandaki veriler	7
	Eğitim ile ilgili veriler	6
	Sağlıkla ilgili veriler	5
	İş deneyimi ile ilgili veriler	5
	Adli sicil kaydı verileri	7
	Ceza ödeme verileri	5
	Vergi ödeme verileri	8
	Sosyal medya paylaşım verileri	5

Tablo 4 incelendiğinde, katılımcıların sosyal kredi kapsamında toplanılmasının doğru buldukları veriler için puanlamanın yapılması gerektiğini düşündükleri görülmüştür. Toplanan verilerden puanlamanın yapılması istenilenlerin çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Özellikle vergi ödeme, adli sicil, kamusal alandaki verilerin puanlamanın yapılması katılımcıların çoğu tarafından kabul görmektedir. Bu verilerin doğrudan ya da dolaylı olarak hem kişisel hem de toplumsal boyutu olduğu söylenebilir. Örneğin ceza ya da vergi ödeme ile ilgili veriler kişinin sorumluluğunu yerine getirdiği için kişisel boyutu; kamusal hizmet alımına katkıda bulunacağı için

toplumsal boyutu oluşturmaktadır. Bu durum dolaylı olarak toplumsal vergi kültürünün yerleşmesine olumlu katkı sağlayacağı söylenebilir. Yine bu başlık altında eğitim, sağlık, iş deneyimi, ceza ödeme ve sosyal paylaşım verilerinin de puanlama içinde yer aldığı görülmektedir. Katılımcılar puanlaması yapılması istenilen veriler ile ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmektedirler:

K1: “Sağlıkla ilgili verilerin toplanması gerektiğini düşünüyorum. Sigara – alkol tüketmeyen, düzenli spor yaparak sağlıklı beslenen insanların toplumda farkı olmalı örnek olarak topluma sunulmalı ve ona göre de yüksek puan verilmeli...”

K9: “Güvence verilmesi şartı ile toplumsal alandaki veriler örneğin hastaneye gidildiğinde nasıl davranıldığı, okul ortamında, trafikte yani bunlar puanlansın tabi zaten kameralar bizi gözetliyor. Çünkü son zamanlarda kamusal alanlarda şiddet içerikli davranışlarda artış var ve belki bir şekilde bunun önüne geçilebilir. Artı vergi ödeme yani düzenli vergisini ödeyen kişi ama diğer taraftan af gelir diye vergi ödemeyen kişiler sonra düzenli vergi ödeyene haksızlık oluyor...”

K10: “Ekonomik veriler örneğini verginin zamanında ödenmesi, kredi borcu ödeme bilgileri, insanın doğaya bıraktığı çöp, eğitim bilgileri gibi veriler...”

SKS Kapsamında Toplanma ve Puanlanma Dışı Bırakılan Veriler

Katılımcıların Sosyal Kredi Sistemi kapsamında toplanılmasının ve puanlamasının uygun olmadığını düşündükleri verilerle ilgili ifadeleri Tablo 5’te özetlenmiştir.

Tablo 5. SKS Kapsamında Toplanması Ve Puanlanması Uygun Olmayan Verilere İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
Toplanması ve puanlaması uygun olmayan veriler	İnanç	6
	Siyasi görüş	8
	Etnik köken	7
	Biyolojik özellikler	6
	Genetik bilgiler	7
	Sendika üyeliği	4

Yapılan görüşmelerde, sosyal kredi puanlama kapsamında din, mezhep, etnik köken, dernek, vakıf, siyasi düşünce gibi kişisel veri türlerinin hem toplanmasının hem de puanlanmasına onay vermedikleri tespit edilmiştir. Bu konudaki katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

K1: “Açıkçası insanların inançları, parmak izleri, siyasi görüşleri yani bu tür veriler puanlama dışında tutulması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü önemli olan kişilerin eylemleridir.

K2: “Kesinlikle siyasi görüş, etnik köken, dini görüş, cinsiyet gibi konuların puanlamanın dışında kalması gerektiğini düşünüyorum bir kere etik değerlere aykırı. Örnek veriyorum bir kişi kız doğduysa bunu kız olduğu için puanlayamazsınız...”

K3: “Özel hayatıma ait verilerin toplanıp puanlanmasını istemem. İnsanların inanç, cinsiyet, sendika üyeliği gibi bilgiler puanlamasının yapılmaması gerekiyor. Bu tür veriler insanların dışlanmasına neden olabilir.

İyi Davranışın Tanımlanması

Katılımcıların iyi davranışın tanımına ilişkin görüşleri Tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 6. İyi Davranışın Tanımına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
İyi davranış	Ayrımcılık yapmadan herkese eşit davranmak	6
	Yardımsverlik	8
	Canlı ve cansız tüm varlıların yararını gözetken davranışlar	7
	Sosyal normlara uygun davranışlar	6

Tablo 6 incelendiğinde katılımcıların sadece insanlara karşı olan davranış Őekillerini değil diğer canlılar hatta canlı olmayan varlıklara karşı davranış Şekillerinin de iyi davranış tanımı iğerisine almıştır. Tablo 6 ya yönelik katılımcı görüşlerinden bazıları şu Şekildedir:

K10: “İyi davranış bir başkasına zarar vermeyen davranıştır, insanlara ve diğer canlılara karşı saygılı olunmasıdır...”

K6:“Bana göre iyi davranış tüm canlıların faydasını gözeterek sosyal normlara uyumlu davranışların sergilenmesidir...”

K2: “İyi davranışı, karşındaki bireyin cinsiyet, din ve etnik köken ayırtmadan o bireye insan gibi davranma Şeklinde tanımlarım ...”

Kırmızı Liste Davranışları

Katılımcıların iyi davranışların listelendiği kırmızı listede yer almasının uygun gördükleri eylemlerle ilgili görüşleri Tablo 7’de özetlenmiştir.

Tablo 7. SKS Kapsamındaki Kırmızı Listeye İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
Kırmızı liste	Yardım aktivitelerine katılım	7
	İnsanlara karşı saygılı davranışlar	8
	Hayvanlara karşı saygılı davranışlar	8
	Kan ve organ bağışında bulunmak	5
	Öğrencilere burs vermek	5
	Yerlere çöp atmamak	8
	Vergilerin zamanında ödenmesi	7
	Çevreyi temiz kullanmak	6
	Kendini geliştiren aktivitelere katılım	3

Kırmızı listede olması uygun bulunan eylemlerle ilgili olarak katılımcıların çoğunluğu çevreyi temiz tutma, hayvanlara iyi davranma, insanlara saygılı olma Şeklinde görüş belirtmiştir. Bununla birlikte katılımcılardan birkaçı kişinin kendini geliştirdiği kültürel ve sosyal aktivitelerin de kırmızı listede yer almasının uygun olacağını söylemiştir.

Katılımcıların konuya ilişkin bazı görüşleri şu Şekildedir:

K1: “Vergilerin zamanında ödenmesi, çevreye duyarlı yapılan her davranış, ihtiyaç olanlara yardım etmek, kan bağışında bulunma....gibi davranışların iyi davranışların listesi olan kırmızı listede yer alması gerektiğini düşünüyorum.”

K3: “Kan bağışı, organ bağışı, yerlere çöp atmamak, öğrencilere burs vermek, ihtiyaç sahibi insanlara yardım etme, toplumsal bir etkinlik veya projede gönüllü olarak çalışma bu gibi davranışlar iyi davranışların listelendiği kırmızı listede yer alması gerektiğini düşünüyorum.”

K4: “Hiçbir insanı rahatsız etmemek ve herkesin hak ettiği şekilde yaşamasını sağlayacak tüm faaliyetler kırmızı listeye eklenebilir. Örneğin; çevreyi kirletmemek (arabanın egzozuyla, yere atılan çöple, vb.), kendini topluma faydalı olacak şekilde geliştirmek (kitap okumak, bilimsel gelişmeleri takip etmek, çeşitli bilimsel konularda eğitimler almak, kurslara gitmek vb.), maaş aldığı işi elinden geldiği kadar özveriyle yapmak.”

K5: “Faturaların, borçların, aidat, vergi gibi ödemelerin zamanında ve eksiksiz yapılması, hayır kurumlarına bağış/yardım yapıyor olması, trafik kurallarına uymak vb. davranışlar kırmızı listede yer alabilir.”

Kötü Davranışın Tanımlanması

Katılımcıların kötü davranışın tanımına ilişkin görüşleri Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo 8. Kötü Davranışın Tanımına İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
Kötü davranış	Toplumsal kuralları ihlal etmek	6
	Çevre ve doğaya zarar vermek	8
	Her türlü şiddet	7
	Hukuk kurallarına uymamak	6

Katılımcıların kötü davranış tanımlama şekillerinin aynı içerik altında farklı davranış örnekleri ile belirtmiştir. Katılımcıların konu ile ilgili bazı görüşleri şu şekildedir;

K7: “Bana göre insanlara ve hayvanlara fiziksel ve duygusal zarar veren her türlü davranışı kötü davranıştır...”

K9: “Başkalarının zarar görmesine neden olan her şeyi kötü davranış olarak tanımlayabilirim Yalan söyleme, aldatma veya hile yapma yani dolandırıcılık bunlar kötü davranışlar.”

Kara Liste Davranışları

Katılımcıların kötü davranışların listelendiği kara listede yer almasının uygun gördükleri eylemlerle ilgili görüşleri Tablo 9’da özetlenmiştir.

Tablo 9. SKS Kapsamındaki Kara Listeye İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
Kara liste	Dolandırıcılık	8
	Çevreye zarar verme	7
	Sözlü şiddet	8
	Fiziksel şiddet	8
	Rüşvet alma ve verme	7
	Hırsızlık	7
	Kamu malına zarar verme	7

Kötü davranışların tanımı ile bağlantılı olan sosyal kredi puanlama sisteminde kara listede olması uygun bulunan eylemlerle ilgili olarak katılımcıların büyük bir kısmı her türlü şiddet, rüşvet, hırsızlık, kamu malına zarar verme şeklinde görüş bildirmiştir. SKS kapsamında olumsuz davranışların listelendiği kara listeye ilgili katılımcıların görüşlerinden bazıları şunlardır:

K10: “Kadına ve çocuğa yönelik şiddet, rüşvet almak, dolandırıcılık, çocuk istismarı, hırsızlık, yerlere çöp atmak- yerlere tükürmek, ağaçları kesmek, davranışlar kara listede mutlaka yer alması gerektiğini düşünüyorum.”

K7: “Toplumsal kurallar – yasalara aykırı davranmak kötü davranıştır. Kadına – çocuğa yönelik şiddet, dolandırıcılık, çevreye zarar veren her türlü hareket (çöp atmak, orman yakmak, ağaç kesmek, yerlere tükürmek), trafik kurallarına uymamak bu tür davranışların kara listede olması gerektiğini düşünmekteyim”.

K8: “Trafik terörüne neden olan eylemler yer almalı çünkü onlar insan hayatıyla oynuyorlar. İnsanların haklarına giren eylemler ben bu davranışlar sosyal yaşamı katlediyor. Nezaket kuralları çok önemli küfürlü konuşmalar bu listede yer alabilir.”.

SKS Kapsamında Verilmesi Uygun Görülen Ödüller

Sosyal puana göre verilmesi gereken ödüllere yönelik bireylerin görüşleri Tablo 10’da özetlenmiştir.

Tablo 10. SKS Kapsamındaki Ödüllere İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
Ödüller	Faturalarda indirim	6
	Uygun fiyata seyahat	7
	Ev ya da araç kiralarken depozito alınmaması	6
	Sağlık hizmetlerinde indirim	8
	Sağlık hizmetlerinde muayene ve tedavide öncelik	8
	Ükelere vizesiz gidebilme	6
	Özel okul kayıtlarında indirim	5
	Sosyo-kültürel faaliyetlerde ücretsiz veya indirimli bilet	6
	Bankalardan indirimli kredi	7
	Kamu işlerinin yapılmasında öncelik	7
	İşe alımlarda avantajlar sağlanması	6
	Daha iyi konutlarda yaşama imkânı	6
	Nakit desteği	3
	Toplumsal saygınlık	4

Görüşme sırasında katılımcılara yöneltilen sorulardan biri, sosyal kredi puanına göre verilmesi istenilen ödüllerle ilgilidir. Tablo 10’da görüldüğü üzere katılımcıların verdiklere cevaplar çeşitlilik göstermektedir. Ancak bu ödüller kategorize edildiğinde maddi ödüllerin çoğunluk tarafından tercih edildiği görülmektedir. Katılımcılardan dördü sosyal kredi kapsamında verilmesi istenilen ödüllerin insanları onure eden manevi türde olması gerektiği belirtmiştir. Katılımcıların sosyal kredi kapsamında verilebilecek ödüllere ilişkin örnek görüşlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

K4: “Maaş ikramiyesi, yurt dışı seyahatlerde vize-pasaport kolaylığı, düşük faizli kredi, ek yıllık izin, sosyokültürel faaliyetlere ücretsiz ya da indirimli katılım, özel okullarda ve dersanelerde indirim vb.”

K6: “Ulaşımında kolaylık ödüllendirmeler arasında olabilir. Örneğin bilet alırken indirim sağlanabilir, ucuz seyahat gibi. Faturalarda indirim yapılabilir. Ev ya da araç kiralarken depozito alınmaması, sağlık hizmetlerinde indirim gibi ödüllendirilmeler yapılabilir.”

K8: “Bunun bir etkisini görmek istenirse ucunun maddi ya da parasal bir ödüle dönüşmesi gerekir. Alışveriş kartları verilebilir.”

K9: “İyi davranış sergileyen insanlar bunu yaparken bir beklentisi olmaz yani ben birine kötülük yapmıyorsam bu benim ahlaki değerlerim doğrultusundadır. Maddi bir karşılık değil de kişiler toplumda onure edilebilir böylece rol model olmaları sağlanır”

K10: “Eğitim ücretlerinde indirim, maaş ikramiyesi, kredi çekmede kolaylık, vergide indirim, sağlık hizmetlerinde erişimde kolaylık gibi ödüllendirmelerin yapılmasını isterim.”

SKS Kapsamında Uygun Görülen Yaptırımlar

Sosyal puana göre verilmesi uygun görülen yaptırımlara yönelik bireylerin görüşleri Tablo 11’de özetlenmiştir.

Tablo 11. SKS Kapsamındaki Yaptırımlara İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
Yaptırımlar	Yüksek faizden kredi verilmesi	7
	Vergilerin yüksek alınması	6
	Seyahate erişimde sınırlılık	5
	Sağlık hizmetlerine erişimde sınırlılık	5
	İnternet erişimini sınırlandırmak	6
	Kamu yararına olan işlerde çalıştırmak	7
	Kültürel – sanat etkinliklere erişimde sınırlama	7

Araştırmaya katılan bireylerden sosyal kredi kapsamındaki yaptırımlara yönelik görüş bildirmeleri istenmiştir. Ekonomik, seyahat, iş, sağlık ve internet erişimi gibi alanlarda yapılacak kısıtlamaların etkili olacağı yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu bağlamda katılımcıların kişilerin hayat standartlarını etkileyecek yaptırımlar üzerinde yoğunlaştıkları söylenebilir. Katılımcıların konuya ilişkin bazı görüşleri şu şekildedir:

K2: “Eğitimde de kullanılan bir yöntem vardır kişileri sevdiği şeyden mahrum bırakmak bu tarz cezaların daha etkili olacağını düşünüyorum. Örneğin kişinin internet erişimini sınırlandırmak ya da belli süre durdurmak. Ya da kamu yararına olan işlerde çalıştırmak. Ayrıca parasal olarak yüksek kredi, araba ev kiralamada yüksek fiyat, pahalı seyahat gibi cezalar verilebilir.”

K5: “Ev alırken araba alırken yüksek faizli kredi verilmesi ve daha fazla vergi ödemesi gibi maddi zorluklara sebep olacak yaptırımlar verilebilir.”

K6: “Kamu yararına faaliyetler yaptırılmalı örneğin çöpleri toplatmak. Bunun yanında maddi cezaların verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Kredi kullanırken yüksek faizden verilebilir veya kredi kullanımına kısıtlamalar getirilebilir. Kültürel – sanat etkinliklerinden mahrum bırakılabilir, internet erişimleri sınırlanabilir.”

K8: “Sağlıkta doktora ve hemşireye şiddet var. Bu tarz davranış gösteren insanların sağlık hizmetlerine erişimde kısıtlama yapılabilir çok acil durumlar hariç. Ya da sağlık sigorta priminde kesinti yüksek yapılabilir ya da devlet desteği 6 ay ya da 1 yıllığına kaldırılabilir.”

K10: “Bana göre kişilere kredi çekerken yüksek oranda verilmesi, vergilerin daha yüksek ödenmesi gibi yaptırımlar uygulansın.”

Sosyal Kredi Sisteminin İşlevi

Görüşme sorularından biri olan sosyal kredi uygulamasının işlevine yönelik katılımcıların verdiği cevaplar Tablo 12’de özetlenmiştir.

Tablo 12. SKS'nin İşlevine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
SKS işlevi	Bireylerin kurallara uyumuna teşvik	5
	İstenmeyen davranışlardan kaçınmaya teşvik	4
	Kamusal alanda pozitif etki	5
	Toplumsal düzeni sağlama	4
	Denetim mekanizması	3
	ödül veya yaptırımlarda keyfiliği azaltma	4

Katılımcılardan sosyal kredinin sosyal yapı içindeki işlevinin değerlendirmesinin yapılması istenmiştir. Katılımcıların verdiklere cevaplara bakıldığında sosyal kredinin kişilerin kurallara uymasına teşvik etme, istenmeyen davranışları azaltma, toplumsal düzeni sağlama gibi işlevleri olacağını belirtmişlerdir. Yine bu konuda sosyal kontrol sağlama ve ödül - yaptırımlardaki keyfi uygulamaları azaltma işlevi de görebileceği yönünde katılımcılar görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

K1: *“Toplumsal düzeni sağlamada önemli bir işlevi olacağını düşünüyorum. nk bireylerin toplumsal normlara uymalarını teşvik etmek eden bir disiplin mekanizması gibi çalışacağını düşünüyorum. Yani insanları olumlu davranışa teşvik eden bir mekanizma işlevi göreceğini düşünmekteyim.”*

K2: *“Sosyal kredi sisteminde bana göre kişiler ya da kurumlar puanlarını artırmak için belirlenen davranışları sergileyeceklerdir. Böyle olunca bu uygulamanın toplumda istenen kurallar ya da değerlere göre uyumu sağlayan bir denetim mekanizması olarak işlev göreceğini düşünmekteyim.”*

K5: *“Bu sistemin ödül ve cezaların uygulamasında keyfiliği ortadan kaldıracaağını düşünmekteyim. Toplumda kurallara uyan insan sayısında artışa neden olacağını düşünüyorum, daha düzenli toplum haksızlığın ve suçun az olduğu bir toplum oluşmasına yardımcı olabilir.”*

K6: *“Sosyal kredi sisteminde uygulanan cezalar ve ödüller bireylerin kurallara uyumunu teşvik edeceğini düşünüyorum. Ayrıca sosyal kredi sistemleri bireylerin davranışlarını izlemekte ve değerlendirmektedir. İzlenme ve puanlama durumu bireyleri istenmeyen davranışlardan kaçınmaya teşvik edeceğini düşünüyorum. nk insanlar toplumsal yaşamdaki davranışlarını sorgulamaya yönlendirecektir. Kamusal alanda pozitif etki yaratacağını düşünüyorum.”*

K7: *“...yani bu durumda sosyal puanlama sistemi insanların toplumsal normlara uygun davranması için teşvik eden bir mekanizma gibi işlev görecektir ve sonrasında bu tür düşünce beraberinde eylemler arttıka toplumsal katılım da artabilir.”*

Sosyal Kredi Sistemine Yönelik Kaygılar

Sosyal kredi uygulamasına yönelik kaygıların neler olduğu katılımcılara sorulmuş ve verdikleri cevaplar Tablo 13'te özetlenmiştir.

Tablo 13. SKS'ye Yönelik Kaygılara İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
Kaygılar	Sosyal dışlanma	5
	Algoritmaların objektif olup olmayacağı	6
	Verilerin hacklenerek kötü niyetli kullanılmasından	5
	Puanlama kriterlerinin nasıl oluşturulacağı	7
	Herkeseye uygulanabilirliği	7
	Bireylerin homojenleşmesi	4

Katılımcıların belirttikleri kaygıların bir kısmı algoritmaların objektifliği, verilerin kötü niyetli kullanımı, puanlama kıstasları gibi sistemin çalışma şekli ile ilgili iken diğer kısmının sosyal dışlanma ve herkesin birbirine benzeyerek toplumun homojenleşmesi gibi sosyal yapı üzerindeki etkileri ile ilgili olduğu görülmektedir.

Bu konuda görüş bildiren katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

K1: “*Sosyal kredi sisteminin puanlama kriterlerinin nasıl oluşturulacağı ve herkese uygulanabilirliği konusunda endişeliyim. Verilere göre yapılan puanlama ve sonucunda insanların iyi ve kötü vatandaş şeklinde sınıflandırılmasından da tereddütlerim var.*”

K2: “*Puanlama süreçlerinin şeffaflığına dikkat edilmeli. Şöyle bir durumda var tabii belli bir süre sonra insanlar kendileri olmaktan soyutlanıp olmak istedikleri gibi değil de olması istenilen şekilde davranış sergileyecek. Yani demek istediğim insanları belli bir zaman sonra bir kalıba sokulması.*”

K3: “*Kaygım bu sistemin manipüle edilmesi. Sosyal kredi puanlarının hacklenmesi ve insanların hak etmediği sosyal kredi puanlarına erişmesi hak edenlerin erişememesi.*”

K6: “*Puanlama yapılırken yanlış puanlama yapılmasından endişeliyim. Yani şöyle ifade edeyim, bu sistem uygulanırken yapay zeka kullanılmaktadır. Veri ve algoritmaların objektif olup olmayacağı konusunda ve verilerin hacklenerek kötü niyetli kullanılmasından endişeliyim.*”

K7: “*Eğer bu sistemin iyi işlemesini istiyorsa kesinlikle şeffaf olunmalı. Verinin işlenmesi sıkıntı yani toplanan veriler kişinin avantajına mı yoksa dezavantajına mı olacak. Yani demek istediğin verinin toplanması değil verinin nasıl işleneceği.*”

K9: “*Yapay zekânın ayırım yapamamasından endişeliyim. Şöyle ifade edeyim ben bir şey yapmıyorum yolda giderken köpek beni rahatsız etti ya da saldırmaya yeltendi ben kendimi savunmak için köpeği itelediğimde bunun ayırımını yapacak mı? Yapay zekayı yapan mühendislerin kim olduğu beni kaygılandırır. Bir gurubu temsi etmeden birilerini ayırıştırıp puanlamamalı.*”

K10: “*Bu sisteme insan faktörünün dahil olması beni kaygılandırıyor. Günümüz yapay zeka sistemleri ile daha adil yönetilebilir ama insan faktörü arka planda kalırsa.*”

SKS'ye Yönelik Kaygıların Giderilmesi

Sosyal kredi sistemine yönelik kaygıların giderilmesinde katılımcıların görüşleri Tablo 14'te özetlenmiştir.

Tablo 14. SKS'ye Yönelik Kaygıların Giderilmesine İlişkin Görüşlerin Dağılımı

Tema	Kod	Görüş Sayısı
SKS kaygılarının giderilmesi	Yasal korumaların güçlendirilmesi	7
	Verilerin gizli kalacağıın teminatı	5
	Kuralların net bir şekilde açıklanması	4
	Puanlama süreçlerinin şeffaflığı	4
	Bağımsız bir denetim	7

Tablo 13'teki konu ile bağlantılı olarak sosyal krediye yönelik kaygıların nasıl giderilebileceği görüşmenin son sorusu olarak sorulmuştur. Katılımcıların büyük bir kısmı hukuki zeminin güçlendirilmesi ve bu sistemin bağımsız denetçiler tarafından kontrolünün yapılması şeklinde görüş bildirmişlerdir. Katılımcıların bazıları verilerin gizliliği ve sistemin işleyişinin şeffaflığı sağlanırsa kaygıların giderilebileceğini belirtmiştir. Katılımcıların bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibidir:

K3: *“Bu sistemin bağımsız olması kaygımı azaltır. Kendi kendine işlesin sistem. Siyasi ya da üst mevkiden birileri buna müdahale etmemeli.”*

K4: *“...şöyle bir durum var bir de verileri yapay zeka toplayacağı ve puanlayacağı için tasarlanan bu sisteme cinsiyet, ırk gibi ayrımcılık bulaşmamalı demek istediğim nesnel kriterlere göre bireyler değerlendirilmeli...”*

K5: *“Bence bu konuda içimi ne rahatlatır nasıl bir uygulama endişelerimi azaltır diye düşünüyorum ben kendi adıma nasıl puanlandığımı bilmek isterim, puanımı etkileyen şeyleri anlamam lazım. Ayrıca sistemin işleyişini denetleyen bağımsız bir mekanizma olmalı.”*

K6: *“Böyle bir sistem uygulandığında yasal korumaların güçlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.”*

K9: *“Bağımsız denetçiler ve mühendisler olması gerekiyor. Böylece adil bir tasarlama yapılabilir”.*

4.2. TARTIŞMA

Çin'de başlayan ve benzer uygulamaların farklı ülkelerde de görülmeye başlandığı sosyal kredi sistemi konusunda katılımcıların doğrudan görüşlerine ulaşımı mümkün kılan araştırma verileri sunulmuştur. Görüşmelerden elde edilen verilere göre sosyal kredi sisteminin tanımı ile ilgili katılımcıların verdikleri cevaplar bir araya getirildiğinde yapay zekâ, veri toplama, puanlama, ödül-yaptırım ve gözetim kavramlarının öne çıktığı görülmüştür. “Toplumsal normlara uygun davranmaya yönlendiren sistem” ya da “insanlarla ilgili bilgileri toplayan sistem” gibi tanımların satır araları okunduğunda gözetim vurgusu olduğu görülmektedir. Örneğin, kişinin toplumsal normlara uygun davranış sergilemesi için birey hakkında bilgi toplanması gerekmektedir. Gözetim toplumunda her türlü yazılı, görsel ya da sözel olarak toplanan veriler, gözetimle yapılmaktadır. Gözetlenen birey dönütlere göre normlara uygun davranışını devam ettirir ya da norma uygun olmayan davranışı bırakır. Ayrıca katılımcılardan bazıları bu sistemi “İnsanların kendi çabalarıyla aldığı puan sistemi” şeklinde tanımlamıştır. Bu bağlamda SKS'de kişiler kendi davranışlarına göre puanlanmaktadır diğer bir ifade sorumluluk bireyin kendisine aittir. Böylece kişiler ailelerinden gelen sosyo-ekonomik özelliklere göre değil kendi davranışlarına göre değerlendirilmektedir. Bu bulguya yönelik literatürde (Liu, 2019; Cho, 2020; Zhang, 2020) destekleyici ifadeler bulunmaktadır.

Sosyal kredi sisteminin sosyal yaşama etkileri konusunda katılımcıların görüşlerinin gözetim, davranışsal yönlendirme, mahremiyet, toplumsal refah kavramlarının etrafında toplandığı tespit edilmiştir. Söz konusu sistem, doğru şekilde kullanıldığında gözetlenmenin bazı katılımcılar tarafından sorun olmadığı görülmüştür ki yapılan araştırmalarda (Toprak vd., 2014) gözetim toplumunda insanların her türlü gözetime maruz kaldıklarını bildikleri ve bunu çoğu zaman gönüllü olarak yaptıkları görülmektedir. Başka bir ifade ile katılımcıların fiziksel ya da dijital şekilde gözetlendiklerinin ve bu gözetlemenin bazen gönüllü bazen de gönüllü olmadan gerçekleştiğinin, farkında oldukları söylenebilir. Sosyal kredi sistemi kapsamında toplanan verilerin toplum yararına kullanılması durumunda gözetlenmenin bazı katılımcılar tarafından sorun olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda katılımcılar toplumsal düzenin sağlanması ya da toplumun daha iyiye doğru evrilmesi için gözetimden rahatsız olmadıkları söylenebilir. Bu durum, katılımcıların mahremiyetlerinden ziyade toplumsal istikrara öncelik verdikleri şeklinde değerlendirilebilir. Katılımcılardan bazıları ise gözetimden kaynaklı kaygılı oldukları tespit edilmiştir. Bu katılımcıların, toplumsal istikrarın aksine kişisel mahremiyetlerini önemsedikleri söylenebilir. Buradaki değerlendirmeye göre kişisel gizliliği kamu düzenine ya da kamu düzenini kişisel gizliliğe tercih edenlerin olduğu görülmektedir. Alanyazına bakıldığında (Impiombato vd., 2023) destekleyen sonuçlarla karşılaşmıştır. Ayrıca söz konusu sistemin olumsuz davranışların azalmasında, olumlu davranışların artışında pozitif yönde katkısı olacağı şeklindeki görüşlerin olduğu tespit edilmiştir. Sosyal kredinin sosyal etkilerine yönelik alınan diğer yanıtlardan biri de katılımcılardan bir kaçının insanların kendi mizaçlarından uzaklaşmasına sisteminin öngördüğü gibi davranmasına neden olacağıdır. Gözetim toplumunda söz konusu uygulamanın yabancılaştırma olgusunun daha ileri bir seviyeye gelebileceğini işaret etmektedir. Bireyler iyi vatandaş olmak için ya da ödül toplamak için kendi değerlerinde ödün vererek kendine yabancılaştacaktır. Gözetim toplumunda, gözetime maruz kalanlar baskı altında oldukları bu durumu, teşvik ve motivasyonla hissetmemektedirler. Bu bulgu sisteme yönelik kaygıların olduğu Tablo 13'te yer alan insanların homojenleşmesi bulgusuyla paralellik göstermektedir.

Katılımcılar her ne kadar sosyal kredi puanlamasına yönelik pozitif düşüncelere sahip olsa da gözetimle bazı verilerin toplanması ve puanlanmasına sıcak bakmadıkları görülmüştür. Verilerin toplanması ve puanlanması kategorisinde katılımcıların çoğunluğunun halka açık olan yerlerdeki başka bir deyişle kamusal alandaki verilerin, istihdam, eğitim ve sosyal medya verilerinin puanlanmasını uygun bulurken inanç, etnik köken, genetik bilgiler gibi özel nitelikli kişisel verilerin toplanmasının ve puanlanmasının etik olmayacağı gerekçesiyle uygun bulmadıkları tespit edilmiştir. Çünkü özel nitelikli kişisel verilerin bu kapsamda kullanılmasının sistemin objektifliğinin ortadan kalkmasına, ayrımcılık yapılmasına ve mağduriyetlerin yaşanmasına neden olacağı düşünülmektedir. Literatürde (Impiombato vd., 2023) özel nitelikli kişisel verilerle ilişkin bulguyu destekler nitelikte çalışma bulunmaktadır.

İyi davranışların listelendiği ve puanlandığı kırmızı listeye göre katılımcıların iyi davranışı "toplumsal sorumluluk" ve "tüm varlıklara saygılı davranma" şeklinde tanımladıkları tespit edilmiştir. Kırmızı listeye dahil edilen davranışların iyi davranışı tanımlama şekilleriyle aynı doğrultuda olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcılardan birkaçı bireysel gelişime katkıda bulunan faaliyetlere katılımın da kırmızı listede yer almasını uygun bulduğu tespit edilmiştir. Tablo 6 ve 7'deki bulgular birbiri ile ilişkili olup her ikisi için değerlendirme yapıldığında kırmızı listeye yardımseverlik, empati ve saygılı olma davranışlarının, can kurtarma, eğitimde fırsat eşitliği sağlamaya dönük burs verme, çevreyi koruma ve temizlik, vergilerin zamanında ödenmesi gibi adil ve dürüst davranışların girmesi uygun görülmüştür. Katılımcıların kötü davranışı tanımlama şekilleri ile kötü davranışların listelendiği kara listede olmasını düşündükleri davranışların aynı doğrultuda olduğu tespit edilmiştir. Kadına ya da çocuğa şiddet, insanları darp etme gibi şiddet-

tehdit içerikli davranışların; dolandırıcılık, hırsızlık, rüşvet alma-verme gibi hukuka aykırı davranışların; yerlere tükürmek, orman yakmak, ađaç kesmek gibi evre ve dođa ihlalleri; kamusal alanlarda argo ifadeler kullanmak, kamu malına zarar verme gibi toplumsal kural ihlallerinin kara listede yer almasının uygun olduğunun dūřınılduđu tespit edildi. Görüřme yapılan katılımcıların özellikle yerlere tükürme ve çöp atma davranışı ile ilgili soruna ilişkin görüşlerin yüksek oranda olduğu görülmüştür ve bu tarz bir puanlama sisteminin çevreyi daha temiz tutulmasına imkân vereceğinin dūřınılduđu tespit edilmiştir.

Sosyal kredi kapsamında verilmesi istenen ödüllerle ilgili bölümde katılımcıların bazıları indirimler, seyahatte kolaylıklar, daha iyi konutlarda ikamet edebilme, eğitimde ve istihdamda fırsatlar sunulması, sağlık hizmetlerinde öncelik gibi maddi ödüller; bazıları da toplumsal saygınlık ve onure edilme gibi manevi ödüllerini tercih ettiği tespit edilmiştir. Sonuçlara bakıldığında maddi ödüllendirmelerin daha çok tercih edildiği görülmektedir. Çünkü bu türden ödüllendirmelerin toplumda karşılık bulacağının dūřınılduđu söylenebilir. Sosyal kredi sistemi kapsamında toplumda karşılık bulacağı dūřınılan yaptırımların ise sağlık hizmetlerine, seyahate, internet erişimine, kültürel-sanat etkinliklerin erişimine kısıtlamalar olduğu tespit edilmiştir. Ödüllerde olduğu gibi yaptırımlar konusunda da maddi yaptırımların daha etkili olacağı görülmektedir. Bu bağlamda ödüllendirmelerin ve yaptırımların toplumda karşılılığı olacağı dūřınılerek, kişiye göre yapılması gerekmektedir. Diđer bir ifade ile kişilerin önemsedikleri şeyleri tespit edip bunlardan mahrum bırakıldığında ya da kişinin sevdiği ve ihtiyaı olan şeylerin tespit edilip bu ödüller verildiğinde sistem, sosyal yapı içinde etkili olacaktır. Bu bağlamda, sosyal kredi puanına göre ödül ve yaptırımın olması olumlu karşılandığı söylenebilir. Benzer bulgu literatürle (Kostka, 2019; Impiombato vd., 2023) desteklenmektedir. Katılımcıların söz konusu uygulamaya olumlu bakmalarının nedeni, bu tarz bir sistemin toplumda normların belirginleşmesini sağlamasına böylece toplumsal düzen ve refahın artışında etkili olacağının dūřınılmesidir.

Sosyal kredi uygulamasının işlevi kategorisinde katılımcıların, ödül ve cezalarda keyfiliği azaltma, denetim mekanizması, toplumsal düzeni sağlama şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Katılımcıların görüşleri doğrultusunda söz konusu sistemin belli bir standartta göre oluşturulacak olması ve bunun yapay zeka gibi makineler tarafından işlenmesi ödül ve yaptırımların dağıtımında keyfiliğin azalmasına yardımcı olacağı dūřınılduđu tespit edilmiştir. Literatürde (Cho, 2020) buna benzer görüşler bulunmaktadır. Söz konusu uygulamanın kişilerin kendi davranışları üzerindeki otokontrolü sağlamada etkili olacağı ve bundan dolayı insanları toplumsal normlara uygun davranışlar sergilemeye teşvik edeceği dūřınılduđu görülmüştür. Sosyal puanlamanın sosyal etkileri kategorisinde toplumsal refahın artışında ve işlevi kategorisinde toplumsal düzeni sağlamada etkili olacağı dūřınılmaktadır. Benzer bir bulgu literatürde (Kostka, 2019), kişilerin SKS sistemlerinin gözetim aracı olarak değil yaşam kalitesini arttırma ve kurumsal düzeni sağlayan bir araç olarak gördükleri ve bunun da toplumda daha dürüst ve kanuna uyan davranışlara teşvik edeceği bulgusuyla örtüştüğu görülmektedir.

Sosyal kredi sistemine yönelik kaygılar kategorisinde katılımcıların görüşlerinin ayrımcılık (sosyal dışlanma), güvenlik, manipölasyon, homojenleşmiş toplum yapısı şeklinde olduğu görülmüştür. Literatürde (Locker, 2018; Impiombato vd., 2023) kişisel bilgilerin güvenliği, gizliliği (hack saldırısı), veriler üzerinde manipölasyon yapılması yönündeki endişeleri destekleyen bulgular bulunmaktadır. Verilerin analizi yapıldığında bir tarafta yapay zekânın objektifliğine güven varken diğer tarafta YZ puanlama yaparken ayrımı nasıl yapacağına dair kaygıların olduğu görülmüştür. Diğer bir ifade ile sistemin işleyişinde yer alan algoritmaların bireylerin puanlarını etkileyen faktörlerin sebep-sonuç ilişkisi arasındaki ayrımı doğru şekilde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorunsalı tespit edilmiştir. Örneğin, algoritmanın bir davranışı yanlış

şekilde yorumlayarak bireylerin puanlarını olumsuz etkileyebileceği düşünülmektedir. Yine bu konuda bu sistemin yanlış kullanımının bireylerin düşünce ve davranış özgürlüğünü kısıtlayabileceğine ve bunun da toplumda herkesin aynı şekilde davranıp toplumun homojenleşmesine neden olabileceğinin düşünüldüğü görülmüştür. Literatürde (Elie, 2022; Rosano, 2022) söz konusu uygulamanın doğru kullanılmadığında ya da geliştirilmediğinde hak ve özgürlüklere yönelik kısıtlamaların veya ihlallerin olabileceği değerlendirilmeleri bulunmaktadır. Sosyal kredi puanlaması sonucu kişilerin iyi ya da kötü vatandaş şeklinde sınıflandırılmasının ve özel nitelikli kişisel verilerin toplanmasının, sosyal yapı içinde ayrımcılığa neden olabileceği düşünülmektedir. Endişe edilen başka bir konu puanlamanın tarafsız ya da adil yapıp yapılamayacağı ve pozisyonu güçlü olan bazı kişiler bu durumu manipüle edebileceği olduğu görülmüştür. Eldeki bu bulgu sosyal kredi puanlamanın, güçlü pozisyonlardaki insanlara aynı standartlara göre uygulanmayabileceğinden endişe duyulduğu bulgusu ile örtüşmektedir (Kostka, 2019). SKS'ye ilişkin kaygıların giderilmesi ile ilgili görüşler incelendiğinde uygulamanın şeffaflığı, verilerin güvenliği, adil değerlendirme, farkındalık kavramları etrafında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Özellikle bağımsız denetçiler ve bağımsız mühendislerin sistemde yer alması kaygıların azalmasında etkili olacağı tespit edilmiştir.

Araştırmanın kavramsal bölümüne ve bulgularla ilgili verilere bakıldığında sosyal kredi sisteminin her aşamasının gözetimle ve gözetiminin daha kolay yapılabilmesi için yapay zeka gibi teknolojilerle bağlantılı olduğu görülmektedir. Teknolojide yaşanan gelişmelerle gözetimin yapılaş şekli ve yapıma amacı zamanla değişime uğradığı, teknolojilerin gözetimi farklı boyutlara taşıdığı görülmektedir. Gözetleme sosyal yapı içerisinde sosyalleşmek, kazanç sağlamak, toplumsal kontrol ya da güvenlik amacıyla kullanıldığı görülmektedir (Kalaman, 2019). Sosyal kredi sisteminde de gözetimle toplanan bireye ya da kuruma ait verilerin sosyal puanlaması yapılmaktadır. Birey olarak yolda yürüdüğünüzde, sosyal medyada dolaştığımızda, hastaneye gittiğinizde ya da yolculuk yaptığınızda her türlü hareketiniz gözetlenip ona göre puanlamaktadır. Bulgular bölümünde “SKS'nin sosyal yaşama etkisi” ve “Sosyal Kredi Sisteminin işlevi” ile ilgili veriler aslında sosyal kredi sistemi yoluyla gözetlenmenin hizmet etmesi beklenen hedefleri işaret etmektedir. Başka bir ifade ile SKS kapsamında gözetleme olumsuz davranışların azaltılması, ödül veya yaptırımlarda keyfilik azaltılması, toplumsal refahın artırılması, bireylerin kurallara uymaya teşvik edilmesi gibi amaçlar için yapılması beklenmektedir. Yapay zeka teknolojileri ile gözetim toplumunda gözetimin kapsamı da genişlemiştir (Toprak vd., 2014). Gözetimin panoptikon sonrası versiyonunda, dijital teknolojilerden dolayı artık duvar gibi fiziksel engellerin önemi kalmamıştır. SKS ile her zaman her yerde izlenen kişinin bilgileri kırmızı ve kara listeye eklenerek bireylerin iyi vatandaş ve kötü vatandaş gruplamasına gidildiği görülmektedir. Bulgular bölümünde gözetlenme sonucu toplanan bilgilerin sosyal kredinin kara ve kırmızı listesine dahil olması gereken davranışların listelenmesi; yine toplanan bilgilerden puanlama dışı bırakılması ve puanlamanın yapılması gerektiği davranışlar gözetlemenin kapsamına yeni bir boyut kazandırdığı görülmektedir. Aynı şekilde SKS kapsamında yapılan gözetleme sonucunda ödüllerin verilmesi ve ödül listesinin yapılması ya da yaptırımların uygulanması ve yaptırımların listesinin yapılması gözetimin kapsamının genişlediğini göstermektedir. Gözetimin farklı versiyonları olan süperpanoptikon ve omnioptikon sosyal kredinin işleyişini kolaylaştırmaktadır. Bu noktada şöyle bir paradoks bulunmaktadır; gözetim toplumuna mı sosyal kredi sistemi hizmet etmekte yoksa sosyal kredi sisteminin işleyişini devam ettirmek için mi gözetim farklı boyutlara evrilmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde bulgulardan elde edilen sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.Sosyal kredi sistemine yönelik bu araştırmada;

- SKS’yi tanımlamada gözetim, yapay zeka ve veri toplama gibi kavramların kullanıldığı,
- SKS kapsamında gözetlenip puanlanmayı kamu düzenine tercih edenler ve kişisel gizliliğini kamu düzenine tercih edenler şeklinde iki farklı görüş olduğu,
- SKS’nin kamusal düzeni sağlamada olumlu işlevi olacağı ve yaşam kalitesini artırma potansiyeli olan bir araç olarak görüldüğü,
- Sistemin etkili olmasında yaptırımların ve ödüllerin önemli rol oynayacağı, ödül ve yaptırımları çoğunluğun olumlu karşıladığı,
- SKS kapsamındaki ödüllerin ve yaptırımların bireysel sorumluluğu güçlendireceği,
- Sosyal kredi sisteminin toplumun homojenleşmesine neden olacağı,
- SKS kapsamında özel nitelikli verilerin toplanmasının ve puanlanmasının uygun bulunmadığı,
- İyi davranışı tanımlama ile iyi davranışların listelendiği kırmızı listede yer alması istenen davranışların (empati-saygılı olma, çevreyi koruma, adil-dürüst davranma...) aynı doğrultuda olduğu,
- Kötü davranışı tanımlama ile kötü davranışların listelendiği kara listede yer alması istenen davranışların(şiddet-tehdit içerikli davranış, hukuka aykırı davranış, çevre ihlalleri, toplumsal kural ihlalleri...) aynı doğrultuda olduğu,
- SKS kapsamında verilecek ödül-yaptırımların kişiye göre verilmesi ve maddi ödül-yaptırımların toplumda karşılık bulacağı,
- SKS işleyişinde bulunan yapay zekanın ödül ve yaptırımların dağılımında keyfiliği azaltacağı düşünöldüğü,
- Sosyal kredi puanlamasının herkese uygulanmamasından, sosyal dışlanmanın artmasından ve güvenlik gibi konularda endişelenildiği,
- Sosyal kredi sistemlerindeki algoritmaların bazı durumlarda verileri yanlış yorumlamadan kaynaklı hatalı puanlama yapabileceği konusunda kaygılandığı,
- Bağımsız denetçilerin ve bağımsız mühendislerin olması sisteme yönelik kaygıların giderilmesinde etkili olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. İlerde bu alanda çalışma yapıldığında veri çeşitliliği açısından nicel çalışma ya da nitel ve nicel çalışmanın birlikte yürütöldüğü karma yöntem kullanılabilir. Sosyal kredi sistemine yönelik görüşlerin tespitinde yaş, cinsiyet eğitim düzeyi gibi değişkenlere göre farklılık olup olmadığına ilişkin çalışmalar da yapılabilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.

Etik Onay: Bu çalışmanın etik kurul onayı Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan (Tarih: 01.04.2024; Protokol No: 2024/139) alınmıştır.

Yazar Katkısı: Yazarlar bu çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Peer Review: Externally peer reviewed.

Conflict of Interest: The authors declared that they have no conflict of interest.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Ethical Approval: Ethics committee approval of this study was obtained from Bolu Abant İzzet Baysal University Rectorate Ethics Committee for Human Research in Social Sciences (Date: 01.04.2024; Protocol No: 2024/139).

Authors Contributions: The authors contributed equally to this study.

KAYNAKÇA

Ahmed, S. (2017, January 24). Cashless Society, Cached Data Security Considerations for a Chinese Social Credit System. *TheCitizenLab*. 11.01.2024 tarihinde <https://citizenlab.ca/2017/01/cashless-society-cached-data-security-considerations-chinese-social-creditsystem> adresinden alındı.

Akbulut, Y. (2012). Veri Çözümleme Teknikleri. A. Şimşek (Ed.), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* içinde (s.162-195). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Aşkın, A. C. (2022). Dijital Gözetim Toplumu Bağlamında Sosyal Ağlara Eleştirel Bir Yaklaşım. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 10 (22), 261-28.

Avcı, Ö.(2015). Dijital Yaşamın Dijital Özne(l)leri: Herkes ya da Hiç Kimse. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 249-266.

Badenhoop, E. (2021). The Fallacy of Perfect Regulatory Controls: Lessons From Database Surveillance of Migration in West Germany From The 1950s To The 1970s. *Regulation and Governance*, 15(3), 952–968.

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 231-274.

Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity.

Borak, M. (2019, October 23). China Is Using Social Credit Apps To Gamify The Government. *Technasia News*. 15.02.2024 tarihinde <https://www.techinasia.com/china-social-credit-apps-gamify-government> adresinden alındı.

Boos, D. (2022, April 27). Bologna Introduces Social Credit App to Promote “Virtuous Behavior”. *The European Conservative*. 02.01.2024 tarihinde <https://europeanconservative.com/articles/news/bologna-introduces-social-credit-app-to-promote-virtuous-behavior/> adresinden alındı.

Büyüköztürk Ş., Kılıç Çakmak E., Akgün Ö.E., Karadeniz Ş. ve Demirel F. (2020). Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri. 28.Baskı. Ankara: Pegem Yayıncılık.

Cabestan, J. (2021). Social Governance in China Under Xi Jinping: Big Brother is Watching You. A. S. Ding, and J. P. Panda (Eds.), *Chinese Politics and Foreign Policy Under Xi Jinping: The Future Political* içinde (62- 84). Routledge.

Chen, Y.J., Lin, C.F. ve Liu, H.W. (2018). “Rule of Trust”: The Power and Perils of China’s Social Credit Megaproject. *Columbia Journal of Asian Law*, 32 (1), 1–36.

Cheng, H. W. J. (2014, November 1). Big Data for Development in China. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4224756>.

Chin, J. ve Wong, G. (2016, November 28). China’s New Tool for Social Control: A Credit Rating for Everything. *The Wall Street Journal* . 16.01.2024 tarihinde <https://www.wsj.com/articles/chinas-new-tool-for-social-control-a-credit-rating-for-everything-1480351590> adresinden alındı.

Cho, E. (2020, May 1) The Social Credit System: Not Just Another Chinese Idiosyncrasy. *Journal of Public & International Affairs*. 22.02.2024 tarihinde <https://jpia.princeton.edu/news/social-credit-system-not-just-another-chinese-idiosyncrasy> adresinden alındı.

Chorzempa M., Triolo P. ve Sacks S. (2018). China’s Social Credit System: A Mark of Progress or a Threat to Privacy?. *Peterson Institute for International Economics*. 28.01.2024 tarihinde <https://www.piie.com/publications/policy-briefs/chinas-social-credit-system-mark-progress-or-threat-privacy> adresinden alındı.

Daum, J. (2018, June 30). Credible Threat? Taiwan, Websites and Social Credit, China Law Translate. 27.02.2024 tarihinde <https://www.chinalawtranslate.com/en/credible-threat-taiwan-websites-and-social-credit/> adreinden alındı.

Donnelly, D. (2023, September 28). China Social Credit System Explained – What is it & How Does it Work? *Horizons*. 25.01.2024 tarihinde <https://joinhorizons.com/china-social-credit-system-explained/> adresinden alındı.

Elie, P. (2022, November 16). In Europe, the temptation of surveillance. *Philonomist*. 22.01.2024 tarihinde <https://www.philonomist.com/en/article/europe-temptation-surveillance> adresinden alındı.

Engelmann, S., Chen, M., Fischer, F., Kao, C. ve Grossklags, J. (January, 2019). Clear Sanctions, Vague Rewards: How China's Social Credit System Currently Defines "Good" and "Bad" Behavior. *FAT'19: Proceedings of the Conference on Fairness, Accountability and Transparency. Digital Library.* <https://dl.acm.org/doi/10.1145/3287560.3287585>.

Feldstein, S. (2019). *The Global Expansion of AI Surveillance*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace. 12.12.2023 tarihinde https://carnegeendowment.org/files/WP-Feldstein-AISurveillance_final1.pdf adresinden alındı.

Fishel D. (2023, December 04). Artificial Intelligence (AI): What It Is and How It Is Used. *Investopedia*. 15.03.2024 tarihinde <https://www.investopedia.com/terms/a/artificial-intelligence-ai.asp> adresinden alındı.

Foucault, M. (1975). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books.

Gall, M.D., Gall, J. P. ve Brog, W. R. (2003). *Educational Research: An Introduction* (7th ed.). Boston: Allyn and Bacon.

Girlando G. (2017). Panopticon and surveillance: an ethical approach to social control. Dipartimento Di Scienze Politiche. LUISS University. 27.02.2024 tarihinde https://tesi.luiss.it/19860/1/076532_GIRLANDO_GIULIA.pdf adresinden alındı.

Giddens, A. ve Philip W. S. (2013). *Sociology*. (7th pres). Polity Press.

Günbayı İ. (2019). Nitel Araştırmada Veri Analizi: Tema Analizi, Betimsel Analiz, İçerik Analizi ve Analitik Genelleme. 26.07.2024 tarihinde <https://www.nirvanasosyal.com/h-392-nitel-arastirmada-veri-analizi-tema-analizi-betimsel-analiz-icerik-analizi-ve-analitik-genelleme.html> adresinden alındı.

Hatton, C. (2015, October 26). China 'social credit': Beijing sets up huge system. BBC News. 26.12.2023 tarihinde <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-34592186> adresinden alındı.

Hoffman, S. (2018, June 28). Social Credit: Technology-enhanced authoritarian control with global consequences. Australian Strategic Policy Institute. 28.10.2023 tarihinde <https://www.aspi.org.au/report/social-credit> adresinden alındı.

Impiombato D., Lau Y. ve Gyhn L. (2023). Surveillance, privacy and agency insights from China. ASPI. 15.03.2024 tarihinde <https://www.aspi.org.au/report/surveillance-privacy-and-agency-0> adresinden alındı.

Kalamın, S. (2019). Yeni Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma, *Yönetim ve Ekonomi*, 26 (2), 576-594.

Keyvan, Ö. Z. (2022). Çin'in Sosyal Kredi Sistemi: Veri Odaklı Toplumda Ahlakî Yönetimin İnşası. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(1), 143-166.

Kiger, P. J. (2019, December 20). How artificial intelligence is totally changing everything. *HowStuffWorks*. 27.10.2023 tarihinde <https://science.howstuffworks.com/artificial-intelligence.html> adresinden alındı.

Konuk Kandemir N. ve Yıldırım İ. (2023). Toplumsal Düzen, Birey ve Ahlâk. Nebiye Konuk Kandemir (Ed.) *Sosyoloji Alanında Uluslararası Teori, Araştırma ve Derlemeler* içinde (1- 21) Ankara: Serüven Yayıncılık.

Kostka, G. (2019). China's Social Credit Systems and Public Opinion: Explaining High Levels of Approval. *New Media & Society*, 21(7), 1565-1593.

Lee, F. (2017, November 30). Die AAA-Bürger. *Zeit Online*. 15.10.2023 tarihinde <http://www.zeit.de/digital/datenschutz/2017-11/china-social-credit-systembuergerbewertung/eite-2> adresinden alındı.

Liu, C. (2019). Multiple Social Credit Systems in China. *Economic Sociology. The European Electronic Newsletter*, 21(1), 22-32.

Lincoln, Y. S., ve Guba, E.G. (1985). *Naturalistic Inquiry*. London: Sage.

Locker M., (April 24, 2018) "China's Terrifying 'Social Credit' Surveillance System Is Expanding," *Fast Company*. 03. 10.2023 tarihinde www.fastcompany.com/40563225/chinas-terrifying-social-creditsurveillance-system-is-expanding adresinden alındı.

Lyon, D. (2001). *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life*. Buckingham: Open University Press.

Lyon, D. (2010). Surveillance, Power and Everyday Life. P. Kalantzis-Cope, K. Gherab-Martin (Eds.). *Emerging Digital Spaces in Contemporary Society: Properties of Technology* içinde (107–120). Springer.

Nandwani P. ve Verma R. (2021). A review on sentiment analysis and emotion detection from text. *Soc Netw Anal Min*.11(1), 81. 12.01.2024 tarihinde <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8402961/> adresinden alındı.

Neuman, L. W. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar* (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası.

Öztürk, S. (2013). Filmlerle Görünürlüğü Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon, *Gazi Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (36), 133-151.

Phillips, D. J. (2004). Privacy policy and PETs. *New Media & Society*, 6(6), 691-706.

O'Meara, S. (November 14, 2016) A New App Rates Shanghai's Citizen's Honesty. *SixthTone*.12.02.2024 tarihinde <http://www.sixthtone.com/news/1554/new-app-rates-shanghai-citizens%20-honesty> adresinden alındı.

Raphaël R. ve Xi L. (January 2019). Quand l'État Organise La Notation De Ses Citoyens Bons Et Mauvais Chinois. *Le Monde Diplomatique*. 20.09.2023 tarihinde <https://www.monde-diplomatique.fr/2019/01/RAPHAEL/59403> adresinden alındı.

Robson, C. (1993). *Real World Research*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Rosano, F. (2022, April 1). Smart Citizen Wallet, FOIA al Comune di Bologna. *Privacy Network*. 11.01.2024 tarihinde <https://privacy-network.it/iniziative/smart-citizen-wallet-foia-al-comune-di-bologna/> adresinden alındı.

Rosenberg R. (February 25, 2024). How Can AI Help Financial Advisors? <https://www.investopedia.com/how-can-ai-help-financial-advisors-8385520>

Ruan L. (2018). When The Winner Takes It All. Big Data in China and The Battle For Privacy. *ASPI (Australian Strategic Policy Institute)*. 23.02.2024 tarihinde https://ad-aspi.s3.ap-southeast-2.amazonaws.com/201806/Winner%20takes%20it%20all_0.pdf?VersionId=r0DDh71qxQgqwHtX8z8tmScoz55JQVyc adresinden alındı.

Shenton, A. K. (2004). Strategies for Ensuring Thrustworthiness in Qualitative Research Projects. *Education for Information*, (22), 63–75.

State Council (2014). Planning Outline for the Construction of a Social Credit System (2014-2020). 11.02.2024 tarihinde <https://digichina.stanford.edu/work/planning-outline-for-the-construction-of-a-social-credit-system-2014-2020/> adresinden alındı.

Thompson, S. A. ve Warzel, C. (December 20, 2019) . How to Track President Trump. *The New York Times*. 05.09.2023 tarihinde <https://www.nytimes.com/interactive/2019/12/20/opinion/location-data-national-security.html> adresinden alındı.

Toprak, A., Yıldırım, A., Aygöl, E., Binark, M., Börekçi, S. ve Çomu, T. (2014). *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: "görülüyorum öyleyse varım!"*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Vieweg, S. (2021). AI and the Ethical Challenge. S. H. Vieweg (Ed.), *AI for the Good: Artificial Intelligence and Ethics* içinde (143-160). Springer.

Von Blomberg, M. (2018). The Social Credit System and China's Rule of Law. *Mapping China Journal*, 2, 111-137. 23.02.2024 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3877623 adresinden alındı.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (5. bs.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yüksel, M. (2003). Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, (58), 181-213.

Zhang, C. (2020). Governing (Through) Trustworthiness: Technologies of Power and Subjectification in China's Social Credit System. *Critical Asian Studies*, 52 (4), 565-588.